

KALANGYA

ALAPITOTTA
SZENTELEKY KORNÉL

SZERKESZTIK:
SZIRMAI KÁROLY és DRASKÓCZY EDE

1938. június

VII. évf. 6. szám

ZSÁRKÓ VASZILJEVITY: Szomborban meghalt Dáfina-anyó (vers) .	241
HORT DEZSŐ: Angolszász nevelési elvek	243
HERCEG JÁNOS: Bolond a Nagyvárosban (elbeszélés)	249
REMÉNYI JÓZSEF: Az értelem gyásza (vers)	254
BERÉNYI JÁNOS: Tavaszi örvény (elbeszélés)	255
TODOR MANOJLOVITY: Perzeusz öntése (vers)	262
KISBÉRY JÁNOS: Disputa	267
BERÉNYI JÁNOS versei	271
KISBÉRY JÁNOS: Makkai Sándor: Ho'ttenger	274
IRODALMI SZEMLE:	
KISBÉRY JÁNOS: Raffy Ádám: A léleklátó	278
KÁZMÉR ERNŐ: Aldous Huxley: A vak Sámson, Joseph Wittlin: A föld sava, — Nagy Lajos: A falu árca, — Thurzó Gábor: Előjáték	279

JUGOSZLÁVIÁBAN

Egyes szám ára . .	10 Din
Negyed évre . . .	30 Din.
Félévre	60 Din.
Egész évre	120 Din.

MAGYARORSZÁGON

Egyes szám ára . .	1'50 Pengő
Negyed évre . . .	4'50 Pengő
Félévre	9'— Pengő
Egész évre	18'— Pengő

Cena: Za celu godinu Din. 120.— pola godine Din. 60.— 3 meseca Din. 30.— Pojed. broj Din. 10.—

Zsárkó Vaszilyevity :

Szomborban meghalt Dáfina-anyó

(У Сомбору је умрла мајка Дифина)

A harangok zugnak, terde nyakkal halogatják tyukok és vénasszonyok
és azt mondják: ez, látjátok, a jó Dáfina-anyó lelkiüdvének szól.

És a tyukok felszállnak akkor az eperfákra imádkozni:
a másvilágon Urunk ajándékozz a jó Dáfina-anyónak, a háziasszonynak
[és Nagymamának

szép fehér tyukokat, jó tojókat,
adj neki énekes kakast, hogy ébressze, felébressze Itélet napján, —
mert jó lélek volt ő, vasárnaponként sóhajtván vágta el a tyukok nyakát.

S a dűnyhák alatt halkán sirnak a vénasszonyok, halkán sirnak és imád-
[koznak:

adj Urunk a jó Dáfina-anyónak, a háziasszonynak és Nagymamának
nyugalmát és a Mennyeik országát,
adj derűs napot a temetésére,
virágot és gyertyát, gyászpompát és sok-sok siratóasszonyt,
adj neki Urunk nyugalmát és a Mennyeik országát,
mert jó lélek volt, vasárnaponként nem szidta unokáit. —
Mélyebbre bujnak a dűnyha alá és imádkoznak a vénasszonyok, Miatyán-
[kot és Üdvözlégyet,
imádkoznak és halkán sirnak, imádkoznak és még halkabban sirnak, hogy
[elaludjanak.

És felszáll a Nap, mint vörös kakas a Krónity-palotára,
s kukorékol a jó Dáfina-anyónak, a háziasszonynak és Nagymamának
[lelkiüdvéért,
aztán a padlásablakba kuporodva elalszik ő is.

*Fekszik ravatalán Dáfina-anyó, a háziasszony és Nagymama, fekszik
[és eszébejut
— mert csodák-csodája Szomborban a halott asszonyok gondolkodni
[tudnak és mosolyogni —
fekszik és gondolkodik Dáfina-anyó, eszébejutnak tyukjai és az unokái,
hallja, hogy káráznak, mert biztosan nem kaptak reggel kukoricát,
s unokái elmentek iskolába tábla nélkül és vessző nélkül,
eszébejut mindez Dáfina-anyónak, eszébejut és csaknem sirva fakad.*

*Halkan megszólal Dáfina-anyó, a háziasszony és Nagymama
— mert csodák-csodája, Szomborban a halott asszonyok beszélni tudnak —
megszólal és hívja unokáit és néven szólítja tyukjait,
csendesén csipog nekik és csüggedten csacsog,
chogy már szokták halott asszonyok ravatalon.
Elmondja a Miatyánkot s az Üdvözlégyet
és könnyörög: bocsásd meg Uram, hogy többé nem gyujtok mécset sem
[szentelt gyertyát,
hogy nem gyurok többé ostyát, sem mézes buzát, hogy nem osztok többé
[pálinkát a temetőben,
bocsásd meg Uram, hogy többé nem jövök templomodba, sem vacsér-
[nyére, sem éjjeli misére,
bocsásd meg Uram, hogy meghaltam, bocsásd meg...*

*Másnap végigvitték a hosszú Csonoplyai-úton —
s a jó Dáfina-anyó, a háziasszony és Nagymama
csendesén feküdt, a fák számoit jobbról és balról
és még egyszer végignézett a hosszú utcán, a hosszú gyászméneten
— mert csodák-csodája, Szomborban a halott asszonyok látnak —
unokáit látta sirni és nem volt senki, aki megtörölje orrukát,
egészen hátul komolyan bólogattak a tyukok és szedték a heverő fér-
[geket...*

*Akkor a jó Dáfina-anyó, a háziasszony és nagymama
szelmét örökre lezárta s nem nézett többé soha.*

Fordította: HERCEG JÁNOS

ANGOLSZÁSZ NEVELÉSI ELVEK

(H. G. WELLS A NEVELÉSRŐL)

I.

A nevelés-elmélet az a tudomány, amelyben ezideig még igen fontos szerep jutott az outsidersnek — vagyis azoknak, akik *nem hivatásosan foglalkoznak a nevelés gyakorlatával*...

John Adams, a pedagógia volt tanára a londoni egyetemen, teszi ezt a megjegyzést a »Neveléstudomány fejlődése« című tartalmas könyvében, és két okot hoz fel magyarázatául: Az egyik az, írja, hogy a Neveléstudomány még viszonylag új tudomány s így nincsenek labirintusai, amelyek csak hivatásos tudósok számára járhatók; a másik ok pedig az, hogy a nevelés gyakorlati emberei: a tanítók és tanárok legalább is a legutóbbi időig nem igen foglalkoztak a nevelés elméletével.

John Adams könyve majd egy negyed századdal ezelőtt jelent meg, az a megállapítása azonban, hogy a neveléstudomány módfelett érdekli az »outsider«-eket is, *ma fokozott mértékben igaz*. Csak épp ma más okot kell felhoznunk a neveléstudomány iránti általános érdeklődés magyarázatára — azt, amit Giuseppe Bottai, a fasiszta »Nemzeti nevelés« minisztere hangsúlyozott egyik legutóbbi interjújában: »Az iskola a nemzeti élet középpontjába került és épp ezért szenvedélyes vita tárgya«; vagy amit egy modern angol pedagógus, a Neveléstudomány tanára a readingi egyetemen: Frazer Mitchell e szavakba foglal a Nevelés nemzetközi folyóirata, az »Internationale Zeitschrift für Erziehung« egyik legutóbbi számában: »A nevelés ma már nem vizsgáztatás és iskolai foglalkoztatás, hanem *társas életünk egyik leglényegesebb része*. A gyermek és az ifjú érdeklődési körét és cselekvő készségét épp az irányban kell befolyásolnunk, hogy növekvő mértékben vehessen részt a társadalom egyre öntudatosabbá váló életében.«

II

A Neveléstudomány tehát a közérdeklődés középpontjába került. És hogy alakításában a nem-hivatásos vagy outsider-típus jelentősége milyen nagy, arra nézve a legjobb példa, hogy az angol szellemi élet egyik legelőkelőbb szervezete, mely a Tudomány fejlesztésére és istapolására alakult, a »British Association for the Advancement of Science«, egyik alosztályának: *a Neveléstudomány-nak elnökévé H. G. Wellset választotta* — azt a Wellset, akit méltán nevezhetünk az outsiderizmus, a művészi diletantizmus legzseniálisabb képviselőjének.

Wells ez alkalomból, régi szokás szerint, *Elnöki Üdvözlőt* írt és olvasott fel *a Neveléstudomány szakosztályának* Nottinghamben tartott ülésén.

Ez az Elnöki Üdvözlét igazi Wells: nemcsak rendkívül gazdag új eszmékben, a szó legvalóbb értelmében modern gondolatokban, de sokszor a kiméletlenségig bátor és szókimondó is. »Épp az, hogy nem vagyok hivatásos nevelő, hangsúlyozza, ad számomra igen jelentékeny előnyöket: Teljes nyíltsággal beszélhetek. Azért amit mondok, egyedül én vagyok felelős hallgatóimnak és önmegbecsülésemnek. S én minden előnyét ki akarom használni e helyzetnek: olyan ortodoxfaló és kihívó akarok lenni, amilyen csak tudok.« És az is. Nincs veszteni való idő, mondja. Egy csatahajó közel 200 millió pengőbe került s az angol fegyverkezés tíz milliárd pengőt fog felemészteni... Szörnyű veszedelem fenyegeti a kultúrát s e veszedelemért elsősorban az *az általános tudatlanság a felelős, mely a politikai és társadalmi élet legelemibb tényeire vonatkozólag is uralkodik*. Ha eljött akarjuk venni az elsőprő katasztrófának, mely az emberi civilizáció alapjait fenyegeti, az alapokkal kell kezdeni: *a nevelés átformálásával*...

...Az ifjuság igazságai hosszú, hosszú igazságok — hangzik egy angol közmondás. Ebben az elnöki üzenetben is annak »az egységes összefogó világképnek« a kialakításáról van szó, amit gyermek- és ifjkorában nyer az egyes, s amin későbbi benyomások már alig-alig változtatnak.

Wells *a tizenötödik vagy tizenhatodik életévig*, amíg a népesség Angliában iskolaköteles, akarja eljuttatni mindenegyes tanulóhoz »azt a tovább már nem csökkenthető minimális tudást, melylyel minden felelős emberi lénynek, a mi modern közületeink minden normális polgárának birnia kell«. Kétezernégyszáz órát szán erre a munkára, mert számítása szerint ennyi marad az írás-olvasás-számolás, a szükséges kézügyességek, az anyanyelv nyelvtanának s a legfontosabb világnyelveknek — szóval a tudás alapfeltételeinek elsajátítása s az átlagos betegségek — és népiünnepélyek, teszi hozzá — leszámítása után... Heti hat, évi maximális 240 és, tíz évet számítva, 2400 óra.

Nem sok, ha számba vesszük, hogy az ifju elme világképének, a World Picture-nek a megformálásáról van szó — arról, ami vég-

ső fokon dönt és alakít. Ám ha végtelen ideje és lehetősége volna is a nevelésnek, akkor is *csupán az ifjuság nyílt: befogadásra, szellemi megtermékenyülésre képes évei jöhetnek számba — a világra való nyílt pillantás ideje, az opening years...*

Ismerjük Wells Világtörténelmét. Nem lepődünk meg tehát, hogy ebből a *2400 órából a legnagyobb rész a történelemre, néprajzra s a szociológiai alapokra jut*: Ismerje meg a gyermek és az ifju a töle időben és térben különböző életformákat. Legyen fogalma róla, miként alakult ki az együttélésnek az a módja, ami a mai társadalom. És ami a fő, tudja, hogy a szociális élet mai formája, a dolgok természeténél fogva, összefüggő egész... Még kevésbé lehet meglepő, hogy a zseniálisan nagyvonalú Bevezetők és Összefoglalások szerzője itt is szembe állítja a *Szellemi-társadalmi alakulás »nagy történelmét«* a csaták és az uralkodók történetével — amit a maga merész, valóban »ortodox-faló és kihívó« modorában »a területi, dinasztikus és szekszuális bonyodalmak« történetének nevez. »Minél kevésbé foglalkoztattuk a fiatalokat azzal, amit eddig történelemnek hívtak, annál jobb. Nem látom, mi jó nevelő hatása van annak, ha a nagyság dicsfényével övezzük az angol királyság kriminálf-történetét, a hercegek gyilkosát a Towerben. VIII. Henrik asszonyhistóriáit... Én a magam részéről legalább mindent megteszek, hogy a botrányok és bosszuk sorozata, ami egykor angol történelemként szerepelt, eltűnjék a hagyományból.« »Azt hiszem, írja tovább, nem vettük eddig eléggé figyelembe, hogy minő hatást vált ki annak az örökös ismétlése, hogy mi (angolok) nyertünk, hogy a mi birodalmunk növekedett, hogy mily kiválók voltunk mi az élet minden viszonylatában.« Viszont e »nemzeti önzést« formáló nevelési módszer mellett elítéli Wells a »baloldal tulzó antipatriotizmusát« is.

Ez általános történelmi alapvetés mellett nagy szerepet szán Wells az *általános társadalomtudomány*nak is.

Legyen fogalma a nyíló elmének a gazdasági változások történetéről, a kereskedelem és csere kialakulásáról; tudja például, »miként alakította át a pénz a rabszolgaságot és a jobbágyaságot bémunkássággá«. Sőt arról a nagy problémáról is fogalmat kell szereznie, mely ma elsősorban aktuális — arról nevezetesen, miként lehetséges a gazdasági-társadalmi rend megfelelő, az élet és a fejlődés nivóján álló, tervszerű átalakítása. Mert ez Wells szerint a szocializmus, ami tehát — hangsúlyozza — »kissé több és fontosabb mint a hirtokos-osztály nem kívánatos volta...«

Általában arról van szó, hangsúlyozza Wells különös nyomatékkal, hogy az új nevelés nagy és összefogó pillantással, az emberi lélek alapvonásainak és a társadalmi fejlődés nagy irányvonalainak ismeretével működjék és így képessé váljon arra, ami a legfontosabb: *a tervszerű szociális gazdálkodás munkásainak és vezetőinek kialakítására*. Ha a nevelésnek mindig az a célja, hogy a kultúra őrizőit alakítsa vagyis élő embereket neveljen olyanná, hogy azok a kultúra értékeit és ideáljait tiszteljék és ezen ideálok

szerint cselekedjenek, úgy Wells ma, a *társadalmi átalakulás nagy fordulópontján*, abban látja a nevelés főcélját, hogy kialakítsa »a *feladata magaslatán álló örökös*«, aki méltó a kultúra-hagyaték átvételére.

Perszo nem feledkezik meg e Nevelésterv a társadalom mellett a természetről, vagyis az *emberi együttélés* mellett az *anyag formáiról* és változásairól sem, és különös figyelmet szentel ez anyagi vagy testi világban az emberi testnek, mely a természet egyik legfontosabb valósága. Tanuljon a fejlődő értelem fizikát, kémiát, biológiát — és tudja különösen, hogyan működik az emberi test és minő veszedelmek, rendellenességek és betegségek fenyegetik normális működésében...

III.

Wells *két főcsoportra* osztja tehát Neveléstervében az ifju — a »nyíló« elméhez eljuttatandó tanulmányi anyagot: az egyik az emberi együttélés, a közösségi élet kialakulására vonatkozik — ez a *Történelem*; míg a másik a dolgokra és tárgyakra vonatkozó ismeret, a *természeti valóság*.

Wells e tervével azt a nevelési elvet képviseli, mely a tényeket kutató és aktivitásra törekvő *angol-szász szellemnek* olyannyira megfelel s amelyet a világhírű amerikai pedagógus: John Dewey dolgozott ki először módszeresen.

Szóljunk hát néhány szót *Dewey pedagógiai elveiről*.

Dewey neveléstana egy nagyon reális, ám minden tényközlése mellett is nagyon átfogó *társadalom-télektani felfogáson* épül. E szerint azok a valóban egyesült: közösséget alkotó emberek, akiknek a dolgokról és történeésekről egy a véleményök s akiknek épp ezért egyezők a szokásaik és intézményeik. Ha azonban így azok élnék valóságos közületben vagy közösségben, akik a külvilág javait, a környező természet nyersanyagait és erőforrásait a maguk sajátos módján használják közös célok megvalósítására, úgy nyilvánvaló, hogy épp *e célok formálása* a legfontosabb pedagógiai teendő. Mert hisz egy rablóbanda is közület, melynek megvannak a maga közös céljai, közösek bizonyos értelemben a nevelési módszerei s a külvilág javaival szemben támasztott igényei. A döntő kérdés éppen az, melyek azok az *irányító vagy értékeszmék*, amelyek a közület egyeseinek hajlandóságait és cselekvési irányát megszabják — amelyek tehát kíváncsatos magatartási formákat fejlesztenek és alakítanak. Az emberi cselekvések végső indító motivumai nem számosak: félelem, harag, szeretet, gyűlölet — néhány alapvető ösztön fejleszthető a legellentétesebb cselekvési irányokba. A perui tömeges emberáldozatok és asszisi Szent Ferenc együttérzése minden élővel, az indián harcitáncok s a brit parlamentarizmus intézményei a fejlődés legkezdetén álló kis közösségek ráolvasó vajákosa s a laboratóriumában kísérletező természettudós, a csendes

óceáni szigetek primitív kommunizmusa s az amerikai yankee fejlett pénzgazdasága — a szokásoknak és intézményesen szervezett tevékenységeknek beláthatatlan sokasága vezethető vissza néhány velünk született ösztönre, melyek a nyers anyagot szolgáltatják. *A történelmi, a szociális környezet adja a mintát, mely szerint e gyökérszálak fonódnak.* A félelem örök emberi ösztönéből például megvetésre méltó gyávaság és okos elővigyázat, szolgálai alázat a »tekintélyek« előtt s az emberi méltóság tisztelete, babonára való hajlam és kétségeskedő szkepticizmus egykép fejleszthető. Hogy mi lesz az ösztönereiből — ebből a potenciális energiából, az *mindenkor a szociális környezettől függ, melyben az egyes emberek; »az ösztönnek nevezett kezdeti erők« hordozói nevelődnek* — végső fokon tehát azoktól a céloktól és ideáloktól, melyek az alakító társadalom nevelési elveit megszabják...

Dewey e társadalom-lélektani megalapozásra építi *Neveléstáradt*, melyben főleg kettőt követel: Először is az anyagi világgal s a társadalom történetével való beható ismerkedést, azután pedig a közös cselekvésre való nevelést. A tanulmányi anyag megszabásában pedig nagy szerepet juttat egyfelől egy *nagyvonalú geográfiának*, mely behatóan tárgyalja az éghajlatot, a földrajzot s a természeti erőforrásokat; másrészt pedig az eddig tanított politikai és harci történettel szemben *a kultúra történetének*.

A dolgok és a közösség tehát — a Things és a Community: ez a két tartó oszlopa Dewey nevelési rendszerének; az anyagi és a szociális világ, mert az anyagi világ annál inkább képes szolgálni a szociális világot, minél teljesebb, igazabb, a valóságnak megfelelőbb az anyagi megismerés... A felnövekvő nemzedéket *a tények tiszteletére* kell egyfelől nevelni — s minthogy a tények az anyag világában a legnyilvánvalóbbak és legmegbízhatóbbak, arra kell törekedni, hogy az ifjúság tudatosan respektálja az anyag törvényszerűségeit — másrészt pedig arra a nagy és minden harmónikus kulturát megalapozó képességre, hogy az egyes ösztönszerű hajlamossággal tudja szolgálni *a közület érdekeit*, amelyhez tartozik.

Erre: *a tényvalóság s a társadalom-közösség* módszeres megismertetésére helyezik a főszólyt az angolszász Neveléstudomány legmaibb és legmodernebb képviselői is:

Igy Prof. Olive *Wheeler* 1936-ban megjelent »Creative Education and the Future« (A teremtő nevelés és a jövőendő) című művében azt a pedagógiai módszert tekinti a legalkalmasabbnak, mely a gyermek önfejlesztését, aktivitásra irányuló vágyát a leghathatósabbban képes irányítani s amely, emellett, közösségi célok szolgálatában áll. Egy másik pedagógus: Prof. *Mac Clelland* a szabad idő helyes felhasználásáról irt könyvében hasonlóképp az ember-közösségi érület ápolását hangsúlyozza — a nemzeti határokon belül éppen ugy, mint nemzetközi viszonylatban. Egy harmadik: J. H. *Nicholson* a »Nevelés s a modern élet követelményei« című munkájában a haladó angol-szász értelemben vett polgár: a »citizen« s

az ily értelmű polgári szabadság kialakítását várja az anyagi valóság beható ismeretétől s a közösségi érzés fejlesztésétől.

Az angol-szász irányító elmék legnagyobbjait — különösen Angliában — ma a nevelés problémái foglalkoztatják. S egy vezető angol pedagógus, a már említett readingi egyetemi tanár: W. Frazer *Mitchel* jogos büszkeséggel hangsúlyozhatja, mily tiszteletnek örvendenek az Egyesült Királyságban azok, akik az ifjúságot nevelik, vagyis a szó való értelmében arra készítik elő, hogy »hatékonyan és eredményesen tudjon élni a Nagy Közösségben, ami a társadalom«.«

A legnagyobb angol-szász probléma ez ma s a vele szorosan összefüggő Új Világkép, az új World Picture, melyet Wells követel Elnöki Üzenetében s amely csupán *a Tények és a Közösség Világképe* lehet.

Az ír Bernard Shaw, az amerikai Dewey, a nagy tekintélynek örvendő szociológusok, de a szépirodák egész sora is erről gondolkodik és értekezik ma ott első sorban. S az angol-szász közvélemény, mely oly nagy hatalom ma a világon, érezni és tudni kezdi nagyvonalú felvilágosító munkájuk nyomán, hogy csak az segít, amit a newyorki Columbia Egyetem világhírű történésze: James Harwey *Robinson* egyik művében »a nagy kérdésekről való meggyőződéseink gyökeres revíziójá«-nak nevez.

Mindenütt. A pedagógia terén is.

Hort Dezső

BOLOND A NAGYVÁROSBAN

Tudtam én mindég, ha egyszer elkerülök a faluból, csak megszzebbre mehetek. Akkor reggel a szálloda előtt is sokáig törtem a fejemet, hogy most már merre vegyük az utunkat. Gondoltam több szálloda van a városban, talán elmennénk egy másikba. De aztán meg eszembe jutott, hogy minden szállodában van egy ur, akit Grünnek hívnak s az csak ránéz majd a Rozira és mutatja már az ajtót. Így kerültünk el a vasutra.

Ott kértem két jegyet egy másik városba. A vasutas ur nevetett és azt mondta, hogy száz város van, csak meg köll mondanom, hogy melyikbe akarok menni. Nekem mindegy, mondom, de itt maradni nem akarok. A vasutas ur ismert engem, mert minden reggel ki köllött jönnöm targoncával a személypoggyászáért. Tovább nevetett rajtam és azt mondta, ha ő innen elmehetne. Ő a fővárosba menne egyenest, hej, mert ott szép ám az élet, azt mondja.

— Nahát, ha a vasutas ur is odamenne, az akkor nekem is jó lesz. Így beszéltem neki, aztán kiadta a jegyeket.

Alig maradt valami pénzem, s amikor emiatt káromkodni kezdtem, a Rozi azt mondta ne féljek, mert neki még van valami a nyakába kötve. Akartam neki szólni, hogy mégis jó, hogy velem van, hogy van valakim, aki nem csufol ki, aki nem mondja, hogy bolond vagyok. Akartam neki megmondani újra, hogy szeretek vele lenni, de akkor bejött a vonat és a vasutas ur biztatott, hogy csak kapaszkodjunk gyorsan rá.

A vonatban mindenféle emberek ültek. Volt olyan is, akin látszott, hogy faluról jön, de volt nagysága is elég. Mink a Rozival leültünk egyik sarokba és úgy bámultunk ki a vonat ablakán, mint az urak. Nagy buzatáblák maradoztak el mögöttünk, meg rozs, meg árpa, meg kukorica. Gyerekek őrizték a csordát s asszonvok kapáltak a földeken. Amikor én otthon néztem a földet, meg a kapáló, kaszáló népséget, szomorú voltam mindég, hogy nekem csak néznem kell őket, mindég csak nézni, mert bolond vagyok. Bolond, aki nem való semmire. Most aztán itt ülök, akár az urak, megyek a nagyvilágba, ők csak dolgozzanak tovább, reggeltől estig.

A Rozi nem sokáig nézett ki az ablakon. Két vörös kezit a térdire fektette, fejét előre lógatta a mellire és elaludt.

— Aludj Rozi, aludj — mondtam magamban. — mert ott a Grün urnál úgy sem aludhattál soha eleget. Mindég volt valami herce-hurca, Rozi ide, Rozi oda, még éccaka is. Hát most kedved-re alhatol.

— Nézttem egy darabig hogyan alszik, láttam, hogy nevet ál-mában, sárga haja kibomlott s szája szélin kicsordult a nvála. Szerettem volna megszorongatni, megcsiklandozni kicsit. hadd neves-sen, de a másik oldalról két pápaszemes nagysága huzogatta fel-lénk az orrát s azok előtt rösteltem magamat. Levettem köcsög kalapomat, mert melegem volt, megkerestem a harmonikámat és muzsikálni kezdtem. Öröm meg szomorúság jött belőle. mint na-pos idő után a sötét eső. Pedig nem voltam szomorú, csak örülni tudtam most. Lassan nyomkodtam a gombokat muzsikámon, nem akartam hangosan játszani, nehogy a Rozi fölébredjen. Gondoltam a városra, ahova elindultunk és gondoltam, hogyan fogom a ke-nyeret meg az éjjeli szállást megkeresni. Először csak magam vol-tam vedlett nyírfapálcámmal meg a harmonikámmal, de most már itt a Rozi is és nem telik sok időbe, sirva eljön a gyerek is.

Esteledett, mire a fővárosba értünk. Amikor az állomásról ki-mentünk, megijedtem a sok embertől. Mintha bucsuba kerültünk volna, annyi ember szorongott itt egyrakáson. Rozi belekapaszko-dott a kabátom szélébe és én úgy huztam magam után. Amerre néztem, rendőröket láttam vastag botokkal, fehér kesztvűben. Ide-oda ögylegtek a városban. látszott, hogy nincs semmi dolguk, csak arra vigyáznak, ha valahol baj van, ők is ott legyenek.

— Látod-e hol vagyunk, Rozi? — kérdeztem nevetve — itt jó dolgunk lesz, ne félj semmit. Tudom én, hogy az uraknak mindig köll a bolond, ezt-azt csinálni, amit ők nem szeretnek.

A harmonikámat jó mélyre dugtam a zsákba, így mentünk a hosszú utcákra a rengeteg ember között, csak mentünk, mentünk és vártuk, hogy valaki majd szól: Hallod-e hé, akarsz-e zongorát cepelni, székeket hordani, cipőt pucolni, vagy valami efiélet. — De senki sem szólt hozzánk. Már éjjeli szállás után köllött volna nézni, mert az éccakák még hidegek voltak és nem lehetett a Ro-zival szabad ég alatt aludni, de nem mertem szólni senkihez, mert csupa nagysága meg finom ur ment mellettünk. A sarkokon em-berek álldogáltak, papirost szorongattak a kezükben és váltig ki-abáltak: Egyet tizért, hármát huszért, egyet tizért, hármát huszért. — Mások egyhelyben topogtak, mintha táncoltak volna és járt a szájuk, akár a darálógép: Legyen a Horvát-kertben. Hétre ma vá-rom a Nemzetinél, Van a Bajza-utca sarkán, Az a szép. az a szép.. Akárha valami hosszú pántlikát huzott volna ki szájából a táncoló ember és közben olyan haragos volt a képe, mintha verekedni akarna.

Annyi ember volt egymásba szorulva, hogy hiába taszigál-tam jobbra-balra a könyökemmel, nehezen tudtam utat szorítani

magunknak. Valahogy mégis előre jutottunk s akkor láttam, hogy a sokaság közepén egy ember fekszik a köveken és irtózatosan dobálja magát. Szálán zöld hab tört elő, mint a baromnak a zöld lucernától.

— Na — mondom a Rozinak — ez talán sokat legelt, s most itt kérődzik. — Fejénél egy rendőr állt s az mindig azt kiáltozta: Oszolni, oszolni! De az ember nem törődött a rendőrrel, változatlanul dobálta magát egész testében. Már nagy tócsa zöld lében feküdt s a kezei vérzettek, ahogy odacsapdosta őket. Akartam mondani a rendőrnek, hogy talpra köllene állítani az embert, megzavarni kicsit, hogy szaladjon, majd elmúlna a rángatódzása, mert csak ez segít rajta. De a rendőr váltig kiáltotta: Tessék tovább menni. Oszolni, oszolni!

S akkor magához tért az ember is a földön. Kicsit körülnézett s csak úgy, mintha magának mondaná, így szólt: Három napja nem ettem. A családom is éhezik. — Erre, mint a vásárban, ha vége van a cirkusznak, gyorsan szétszéledtek az emberek. Volt még nálunk kevés kenyér, azt odadoztam az embernek, aztán mink is tovább mentünk.

Fejünk fölött kigyulladtak a lámpák, fénylettek és ragyogtak, egy aranyos kecske állt háromlábos az egyik ház tetején, hol elbujt, hol előjött megint, vastag fehér sugárban kieresztette a tejt s egy szakállas ur ilyenkor megsimogatta. Bárhova néztünk, mindenhol égő fények voltak a házak tetején, lent a földön pedig egyre több olyan embert láttunk, mint aki az imént ott feküdt a köveken. Egyik kezükben cipőmadzagot szorongattak és mindenkit megszólítottak, aki mellettük elment. Most már én is bátorságot kaptam és sorra állítottam meg az urakat: Köll-e zongorát cipelni, székeket hordani, vagy cipőt pucolni? — kérdeztem, de senki sem felelt a kérdéseimre.

Láttam finom nagyságakat is, kacsingattak az urakra, el is kísérték őket pár lépést és azt mondták: — Gyere apuci, nem bánod meg, no gyere szivike. — És nevettek is hozzá, amikor ezt mondták, nevettek az urak is, de tovább mentek mind, a nagyságák pedig elülről kezdték. Megkérdeztem én is egy ilyen nagyságát, hogy hol találhatnék éjeli szállást. Azt mondta, ha sok pénzem van és a Rozit kint hagyom az utcán, nála is meghálhatok. Mondtam neki, hogy én a Rozit nem hagyhatom el, mert gvereke lesz és fölfázhat. Akkor azt mondta, menjek a fenébe.

Türelmetlen voltam az éjeli szállás miatt. Elfeküdtem volna egy szénaboglya aljában is a Rozival, de itt nem volt sehol szénaboglya, még akkora darab pusztá föld sem volt, mint a tenyerem. Csak kő volt itt, szürke és hideg és néma kő, amerre néztünk. Még az ég is messzebb volt itt, az is szürke volt és hideg és füstös:

Elfogott a busulás, hogy nincs ember, akinek köllene a munkám, akinek megmutathatnám az erőmet, pedig lassan már ránk szakad az éccaka.

Nagy térre értünk akkor, aminek a közepén egy hatalmas ember állt köbefaragva. Ott azt mondtam a Rozinak, hogy álljon meg, vigyázzon a zsákra meg a muzsikámra, én magam pedig fölkuzsztam a köember mellé és ott kiáltozni kezdtem: — Urak és nagyságák, jóemberek, itt vagyok ni, a Nagyvárosban és se éjeli szállásom, se dolgom, semmi. A Rozinak meg gyereke lesz nemsokára. Szóljon, akinek köllene a munkám. Akkora az erőm, hogy egy házat tudnék elmozdítani helyéből.

Igy kiáltoztam még jó darabig és hamarosan sok ember csődült körém. Nevetve néztek rám, de senki sem mondta, hogy adna valami munkát, vagy éjeli szállást. Egy rendőr is előfurakodott, megrázta kesztyűs kezét és fölkiabált:

— Mit keres maga ott fönt? Ne csináljon színházat! Azonnal gyűjön le, még mielőtt én lehoznám.

Szót fogadtam neki. Mert, ha a rendőr szól, nem szabad ellenkezni. Ezt már megtanultam. — Gyerünk az őrszobára — mondta a rendőr, amint leértem és megfogta a karomat. — Majd elveszjük mind a maga kedvét a komédiától.

Szóltam a Rozinak, hogy hozza a zsákot, aztán megindultunk a rendőrrel. Eszembejutott, hogy egyszer hogyan vertek el a rendőrök s akkor gondoltam, jó lenne elszaladni valahogy a markából, de velem volt a Rozi, aki nem tudott szaladni és bárhová néztem, mindenütt rendőröket láttam, akik biztosan elfogtak volna. Kérdeztem a rendőrt hova visz, mi lesz velünk? De az tette a süketet és nem felelt. Így értünk el egy nagy házhoz, aminek kapuja fölött piros lámpa égett. A szoba tele volt rendőrrel, ahova bevitték.

— Mi a neve, — kérdezte egyik, aki az asztalnál ült — hová való, mit keresett ott a szobornál? — Megfeleltem neki, ahogy tudtam.

— Muszáj volt oda fölmennem rendőr ur, muszáj volt kérem, mert senki sem akart befogadni éccakára, az utcán meg hideg van a Rozinak. Pedig én minden munkát föl vállallok, ha köll zongorát cipelni, székeket hordani, cipőt pucolni, nem félek én a munkától...

— Majd meglátjuk igaz-e — így szólt a rendőr — most csak gyerünk egy kicsit a hüvösré. — S már fogta is egyik a karomat és húzott.

— Mindjárt — mondtam — mindjárt, csak a Rozi nehezen cihelődik, meg köll várni őtet is. — De a rendőr tovább vonszolt, azt mondta, hogy a Rozinak külön köll menni. Nagy harag fogott el erre és kiáltozni kezdtem, hogy a Rozi nélkül én nem megyek sehova: A Rozi sirt, velem akart jönni, de akkor elkapta őt két rendőr, engem meg egy egész sereg és mint egy zsákot vittek le a lépcsőkön. Hiába rugdalóztam, nem engedtek el. Éreztem, hogy lefelé visznek, tudtam, hogy itt is a pincébe zárnak, mint akkor régen. Hamar ki is nyílt egy fekete vasajtó s azon bedobtak, hogy nyekkenve estem a kövekre, alig tudtam talpraállni.

Ott lent a pincében pedig emberek ültek, fiatalok és öregek, mind rongyosak és szakállasok voltak s a fekete falak tövében gubbasztottak, mint templom előtt a koldusok.

De nekik azért jókedvük volt, kártyáztak és énekeltek, hozám is szóltak, de én nem feleltem. Én csak a Rozira gondoltam és ott álltam a vasrácsba kapaszkodva és néztem ki a sötétbe, ahol semmit sem láttam. Vártam, hogy majd mégis eljön a Rozi az ajtóhoz, vártam, hogy kiáltson, néztem a sötétbe és vártam és vártam és arra gondoltam, hogy mi lesz, ha fölfázik, mi lesz, ha nem látom többé. Mert most már úgy szerettem a Rozit, mint a harmonikámat, talán még annál is jobban, és eszembejutott az az éccaka, amikor a Rozi bejött a szobámba ott a szállodában és én muzsikáltam neki, ő meg nézett. Eszembejutott az egész, ami a Rozival volt meg velem és csak meresztettem a szememet a sötétbe, a feketeiségbe és nyújtogattam a kezemet a rácson át, hátha elérem a Rozit valahol, de ő nem volt sehol, a kezem nem fogott semmit, a szemem nem látott semmit s akkor éreztem, hogy sírok.

Lassan elmentem az ajtótól, leültem én is a falak tövébe és néztem az emberek kártyáit, amiken piros meg zöld királvok voltak.

Herceg János

Az értelem gyásza

*Mit tegyek hát, mikor a jószág
ravaszkodó együgyűség.
Ugy tesz, mintha megértést adna,
kiméletlen érzelgősség.*

*Mert az vagy, te nyugtalanító
közhely, te hamis hárfája
a gyöngédségnek, biz' kérődzés!
Ez lenne élted pályája?*

*Ez lenne, ez az erkölcstelen
erkölcs, az alkalmazkodás?
Én hallgassak, mert a gondolat
fellázító okoskodás?*

*Én hallgassak, mert az értelem
csodáját el nem birjátok?
S a lélek büvkörét említve
élitek ki babonátok?*

*Mit tegyek hát? Miként őrizzem
énem tiszta szabadságát?
A szatirával végezzem ki
az ámitók boldogságát?*

*Vagy türjem, amint dus könnyeim
utat keresnek szivemen?
Igy vigasztalnak, míg tűnődöm
a holtra ítelt értelmen.*

REMÉNYI JÓZSEF

T A V A S Z I Ö R V É N Y

A legény feje mélyebbre esik, a lány félre fordul mintha sütné arcát a lámpa, vagy még inkább az apja szava.

— Hét éve együtt nevelkedtetek — folytatja ujjabb torokköszörülés után a nehéz mondani valót Tóbiás András — de igazi testvéreknek is csak szép példa lehetne, ahogy tik elvultatok egymás mellett.

Hangja mintha párát fogna: Meghalkul, mint amikor nagyon mélyről fakad a beszéd. El is hallgat egy kicsinyt.

— Mink úgy véltük, hogy egymásnak valók vagytok. Nagyobbat ennél nem is ajándékozhatnánk azért, hogy egyformán jó gyerekeink voltatok. A műhely tied Ferkó, akár holnaptól. Úgyes vagy, folytathatod, amit megkezdtem, még szebben is. A szülő is nektek marad.

A két fiatal a padon gyötrődik, úgy se közel, se távol egymástól, leszegett fővel, mintha a földön keresnék a gondolatukat.

— Mer ha tudnátok, micsoda élet az, amikor nincs megértés! A virágrul olyan egymásután nem hullnak le a levelek, mint a nagy-szép elképzelések a házastársakrúl. Legtöbbször bizony így van, mink ezt tudjuk.

Az asszony bólint rá az ágy mellett s valami gyönyörletes örömmel nézi a vergődésüket. Szinte kéjesen élvezi a hallgatást, ami a tisztaságot éneklí mind a kettőből, erősebben a kiáltó szónál is.

— Hát mi a vélekedésed Ferkó? Hét esztendeje vagy itt, tudod, hogy beszélhetsz szíved szerint.

A huszonegy éves legény fölveti szép barna-piros arcát. A hét esztendő említése kigyult csillaggal szalad el előtte. Látja magát, amint belép a házba ezzel az emberrel, akinek mostoha ágról is csak valami távoli rokona. Mindjárt aznap a gyalupadhoz került s bizony simulnia kellett még a gondolatnak is, de mindez hamar megítélte, csak becsületes oktatás volt. A kisleányt a műhely ajtajában pillantotta meg először. Egy szál vékony fehér ruhában állt kíváncsian a küszöbön, kezét az ajtófélfák közé feszítette s úgy illeszkedett ebbe a keretbe vállra ejtett szőke fejével, mint egy eleven szentkép. Később megtudta, hogy a delet várja, amikor két

órai pihenő van. Vitte is mindjárt a fiut hátra a iátékai közé, olyan megtalálttestvéri érzéssel, hogy a tizennégy éves kis siheder egyszerre birodalmának és gondjának látta mindazt, amivel a barátkozó melegnézésű gyereklány megismertette. Játékszágukat azontul közösen építették, amikor szünetelt a munka s ez olyan testvéri vonzalommal vált köztük, tán éppen azért, mert mind a ketten testvér nélkül voltak, hogy szinte észre se vették, mit művelnek velük az évek.

— Beszélj fiam, — rezzenti föl szinte távolból a mester biztatása.

A legény ránéz s a szava elhatározás nélkül is szelid, kész engedelmesség.

— Ahogy Annuska akarja.

Az asszony a lányához fordul.

— No Annus?

Az maga elé emeli kötényét s arcát karjával is alig tudja védeni.

— Jaj, csak ezt ne kérdezzék tőlem.

Az anya többet szeretne sejtteni.

— Hát sziveled ugye? Ne szégyeld magad, mondd meg igazán: annyira szereted?

Hozzá lép, kézen fogja és vezeti a legény elé.

— Mondjatok már egymásnak valami értelmes szót. Ferkó, hát te beszélj legalább. Hányadán vagytok? Tán magatok is már régebben gondoltatok erre?

Ferkó felkötőköből a tenyeréből, a képzelete cipeli megint. Igaz, nem egyszer szíven suhintotta valami különös érzés, egy gondolat, egy számítás, egy vágyódás, de ez nem vert gyökeret, ment a maga útján, semmiből semmibe, s az égő sáv, amelyet ott hagyott maga után, csak váddal és rosszalással égetett. Négy évvel ezelőtt egy pár szó szédítően édes bizalmassága még ezt is átszellemesítette s kigyomlálta belőle valahogy azt, ami rossz rüggyel ébredett. A fejlődő, surján lány a napon sétált, keze a köténye alatt a mellén pihent. Arca sápadt volt s ő nyugtalanul meg is kérdezte, hogy mi a baja.

A lány csak egy szót mondott s keze megrándult a kötője alatt.

— Fáj.

Majdnem megszédült s egyszerre megértette. Mintha szétpatant volna a nagy világbuborék s véressé vált volna még a verőfény is. Lángot fogott az arca az őszinte szótól, a szánsalomtól, az ezer hangon kiáltó érzéstől. Bevonta a lányt a raktárba, a szemébe nézett, de csak éppen hogy megismogatta a haiát.

— Majd elmulik testvérkém.

Mosolyogva, pajkosan hozzáfűzte a vigasztalást:

— Hiába, így adják azt, ami szép.

Több akkor se történt. És most itt áll előtte az a lány, a száját harapdálja, zavartan és könnyögrőn néz és összehuzódik, mintha félne, hogy ruháján át is most másként nézi ez a fiu, aki olyan egyszerűen és tartózkodás nélkül a testvére tudott lenni.

Az apa szeme nem mélyed a titkokig. Csak a vergődést látja s ebből hibásan ítél.

— Hiszen tik értitek egymást.

Azt még megérzi, hogy a szélesebb magyarázat fonákul adná a tanácsot.

— Intézzétek el a többi magatok közt.

A leány visszaül a helyére, a fiu fölkel.

— Még van egy kis munka a műhelyben. Elvégezem.

— Igaz, a székekért korán jönnek. Csak fejezd be szépen.

Amikor elhalkul a fiu lépteinek zaja, a leány úgy szabadjára engedi a síró panaszt, mint a tavasz a patakzajlást.

— Hogy is jutott eszükbe? Jaj, hogy szégyenlem magam. Nem is maguk előtt... Őelőtte... Eddig úgy megvoltunk, mint a testvérek, most mindent összezavartak.

Nem értő szemmel lehetett csak ránézni.

— Éppen azért gondoltuk...

A lány mintha lángok közt állna. Liheg és kiméletlenül a szavukba vág. Ilyen szembeszállást nem is álmodtak róla.

— Hát annyira nem értik? Hát ha álmába se gondolt erre? Most megteszi, mert látja, hogy akarják, mert azt hiszi, hogy én...

Visszarogy, a tenyerébe temetkezik. Szemét dörzsöli s magában csodálkozik, hogy a sírás még mindig belül csörgedez benne.

— Se jobbat, se szebbet nem talál nálad. Te se választhatnál derekabbat. Meg aztán egyformán tudjátok, hogy ti egymást nem fogjátok bántani soha. Csak ezért véltük...

De Annus válla megrándul s a szava nagyon keserűen csendül meg.

— Bánom is én.

A kérdés erre csak sötétebben s mélyebbre vetődhet.

— Talán másra gondolsz?

— Nem gondolok senkire, tudhassák. De máma elvették tőlem a bátyámat.

Fölgrik és kioson a szobából. Tóbiás András az asszonyra néz és elmosolyodik vele a véletlenül, hogy mennyire egyet gondolnak.

— Gyerek még.

— Az hát. Gyerek. Ki gondolta volna.

Szívük is boldogabban ver rá. Az apa meg is toldia a következtetést.

— De a párja se más. hallod-e.

— Hála istennek. Ezerszer hála, hogy éppen mink mondhatjuk ezt manapság.

A nehéz úgy a büszke szülői öröm s a hála csendes érzésével így bent a szívben el is intéződik, és melege úgy gerjeszt, hogy attól két öreg tenyér is egymásra talál a sötétben.

A bentélők érzése talán nem is csal, amikor azt mondja, hogy egy idő óta csendesebb Tóbiás András háza. Ferkó legény is az, aki elgondolkodóbban koppasztja a fáról a forgácsot. Ebéd, vacsora közben ha nagyon ránéznek, meg is rezzen s akkor vidámabbá változik. Ilyenkor még tréfásan is sokat tud kedveskedni, pedig különben inkább hallgatásra nőtt még a magasságával is. Annusál kettesben mindig hosszabban s gyengédebben vezet minden megbeszélést. Szavára szóval, szándékára készséggel siet és szinte megsokszorozítja magát közelségében. Ugy is hat gyakorta, mintha körös-körül sok-sok tükörben minden oldalon érezné egy-egy mozdulatát vagy pillantását.

A napok már inkább az őszben ébrednek, de az éjszakák a telt hold fényén mégis a vérmes nyár álarcában bujtogatnak. A jó takaró alatt néha még perzsel is a hőség. Annus hánykolódva hol elfordul az ablaktól, hol meg éppen a bezuhogó fényt nézi, mely kékké változtatja a fehér párnát úgy, mint a feléje nyuló fehér kezét. A szája is be sokszor száraz és keserű ilyenkor, de a véréről is ezt érzi az ember lánya s amíg botorkál a sötétben a vizes kanna felé, szinte imádkozza, hogy találkozzon valakivel, aki egy érintéssel az egész testét megijeszti. De ez csak átsugárzó érzés, pillanatokig él és Annus mindig könnyedén meg is birkózik vele. Csak a fejét kell megráznia, de ennek viszont az a jutalma mindig, hogy egy-egy gondolat szembe áll vele s úgy felelget, mint valami félelmes veszélybe üzött és onnan megmenekült siher. Ez a gondolat elmondja, hogy ő a jövőből érkezett s olyan képeket mutat, hogy az ember álomnak szeretné mondani előttiük az életet. És Annus látja, hogy ő asszonynak is ilyen szelid és hallgató, csupa jószág és ebben éppen az a fájó, hogy nem is tud rosszabb és büntetőbb lenni.

Itt azonban mindig cserélődik a gondolat és szinte nevet rajta, mint a megtréfált emberen, amikor azt mondja, semmiképp se törtenhet meg az, ami a sorsának mutatkozik előtte.

A készülő kézfogónak hirtelen száll s irigyen is találgatják, hogy mennyi lehet benne az igazság.

— Fiut fogadott s vőt nevelt magának, — mondja egyik-másik ártóbb nyelvű.

Akad, aki pártjukat fogva felel:

— De jól nevelte és jót ad neki.

Ezt nem is cáfolja meg az előbbi vélekedés hitvallója sem.

Tóbiás Annusnak egyre többen suttoják őszintén is, hogy boldog lehet.

Valami ilyent mond a szíve is. Ha van valaki a földön, Ferkó bizony az, aki keserű ízt aligha vegyít az életébe.

Rágondol, hogy az most egy idő óta mennyit törődik vele. Minden jószava és tekintete mint maga a megszentelés.

De akkor eszébe villan, hogy ez a testvérnek szólhat a jó testvértől s más szívvvel érezni és magyarázni ezt olyan, mint az ismeretlen idegen szó.

Mindjárt a másik vágy is szinte harsonáz felé és zengi, hogy

aki társnak szegődik egy életre, az idegen legyen, jó vagy rossz, barát vagy ellenség, de idegen, másunnan jött, akit a véletlen hoz s akit úgy talál meg magának az ember, hogy tán nem is számít rá. Még fáj a gondolat, de valahogy már vigasztal is, hogy Ferkó mással fogja élni ezt az életet.

Csak a havat várja a világ, hogy egy évszakra jóéjt mondjon mindennek, ami zsendülés.

A műhelyben néhányszor napjában már meg is tömök forgácsal az alacsony vaskályhát, hogy a munkához a meleg is muzsikáljon egy parányit.

Bár a dolog ütemében megint csak nincs hiba, Ferkó dudol vagy füttyűrész is hozzá, pedig se füttyel, se nótával eddig nem igen fűszerezte a dologgal telő időt. Annus aggodalmaskodik és gyanakszik is érte, mint mindenért mostanában.

— Vigabban történik minden, mint talán kéne.

Apja magyarázata helyrebillenti a figyelmeztetőt.

— Amikor az asztalos a maga butorát csinálja, akkor a gondolata füttyben is kivirágzik. Magam se voltam máskép.

Ugy hunyorog és mosolyog hozzá, mint aki azt gondolja, hogy minél többet értenek belőle, annál jobb.

A lány csak csendesebben húzódik a maga munkájához. Igazság különben, hogy a párnák, ingek s egyéb fehér asszonyi holmik kivarrása csak csöndben s elmélyedő gondolkodásban történhet.

Néha sóhajtanı is kell s úgy nézni a homályos ablak keresztlécére, mintha az volna maga a jövő.

Ferkó nevetése ilyenkor váratlanul is szinte pusztító csörömpölést végez a hangulatban.

— Vig vagy.

— Te szomorú.

— Talán azért, mert nagynak láttatod a jókedvedet.

A nagy kamasz a háta mögé kerül s átkapja a vállát, arcát a hajához szoritja és úgy sugja mint a pajkos titkot:

— Vidulsz még magad is, meglásd.

Olyan idegen mindez, hogy az arc lángokat nyilik tőle.

A képzelet barátkozik és számol a jövővel, amikor mindez már mindennapos és természetes lehet.

A bőrön mint a felhő árnyékából szabaduló fény, úgy suhan a könnyű borzongás.

Valami sejtélem aggódó gondolattal itél, és bár szégyenkezve, de kevesli az izgalom erejét. Ez tán magától még éledne, de hátha csak pirja lesz a lángnak s hátha rejtetten a másik is ilyen kérdésekkel vesződik.

A másik gondolat hirtelen haragra gyullasztja.

— Néha tán nincs rosszabb mint a nagyon jó természet. Az ember sohase tudja, hogy mi hallgat benne.

Mert, aki jó, az magába rejti azt, ami másnak rossz lehet. Annus ilyen vélekedés közben olykor kutatva figyel, de elborulást még nem látott a másik arcán.

A napok dolga, hogy teljenek.

Ahogy a világ törvénye engedi, mulnak is a lehetőségek szerint. Az emberi szemmérték csak a nap innenső partián állva itéli lassunak ezt a menetelést, a tulsó partról visszatekintve megkegyelmez neki s azt mondja, hogy gyorsan előrlődött ez is.

— Még két hét — suttogja Annus egy estén, amikor kinn már friss hó tompítja a lépéseket.

Mint a bujkáló láz, olyan az érzés, hogy ide is eljutott.

Háborgó aggodalma meg is csendesül s lassan alku kezdetével, ami ajándéknak igéri az elkerülhetetlen napot.

— Jó leszek hozzá, — fogadja egyre gyakrabban magában — nem tudja meg soha, hogy félve vállaltam ezt az utat.

Az asszonyi megadás érzésében még meg is magasztosodik valamelyest az elhatározás. Szépnek is látja a sorsot, amely így állítja valaki mellé s olyan csillaggal vezérli, amelynek szeme csak az ő titkain örködik.

A hajadonállapotnak utolsó vasárnapja.

Ilyenkor, azt mondják, a legszegényebb lány is többet ér a leggazdagabb asszonynál. Mert olyan ünnepet hord magában, amilyen az életben csak egyszer áldhat meg valakit teljességesen.

Náci kocsmájában, akit ferde nézése miatt csak Jobbraless Nácinak csufolnak, szokásosan gyülekeznek a vasárnapi mulatságra. Tóbiás Annus a pajtásnőivel vezetteti magát s ma úgy néz széjjel, mint aki tudja, hogy ma többen látják. Arca színesebb, szemében több a mosolygás. Nevetgélve szól ide is, oda is a lánykoszorusban, mintha ma érte történne minden.

— Jókedvű a menyasszony, — mondják az asszonysorban levők s ő szinte érzi ezeket a szavakat.

Ferkó is itt van, de ő ugyan nem sodródik a nagyobb tömeg felé a tánc kedvéért. A cimborái közt temeti óvatos poharazgatással az időt.

Néha fölkel, az ajtóba lép, végigpillant a táncolók során. Szem megkeresi Annust, pillantást vált vele mint máskor. A lány tréfásan hívja a táncolók közé, ő tréfásan nemet bólint, s elmosolyodnak mind a ketten.

Annust Vas Gábor táncoltatja.

Kellemes arcú legény, de itálos természetű s ha bor van benne, mindennek engedelmeskedik, ami nem jóra ösztökél.

Negyedszer táncol vele este óta. A legény természetével már birkózik az itál, de a szilajsága még nem ébred, csak a szeme tüzel furcsán. Az arca belső küzdelmet sejtet és szinte szánni is lehet, hogy ezt még ennyire hallgatagon viseli.

Egyszer mégis megszólal, épp amikor a legmélyebb elmerengésből veti rá szemét a lány.

— Igazibban rózsám. Ki tudja, hátha ez az utolsó.

Van valami keserűség a biztatóban. Egy kis ijedtség érzése rá az első felelet. Kábitóan zsong föl s Vas Gábor meérzi, hogy a vállára pihentetett kéz egy pillanatra bele is kapaszkodik.

— De elröppensz tőlünk, Annus. Most érzem csak igazán.

A szó kohóból nattan s tüzes vihart ránt ki magával. Csak egy elvillanó erőtlen gondolat, hogy korlátha kéne kapaszkodni, mert talán nem is rossz, hogy a világ olyan zagva kénékkel forog körös körül. Az ember legszívesebben csak nevetne rajta mint a jó tréfán. A zene és minden zai egyszerre megsüketül, csak énen a nagybőgő hallható, vagy ami még mulatságosabb: úgy tűnik föl egy pillanatra, hogy mindenki megáll, csupán az a hóka, csucos száru lány rojta nagy igyekezettel a táncot amott a sarokban. Még furesább az az érzés, hogy ha az ember le nem hunná a szemét éppen most, talán mindenki ide hámulna és a szomszédjától kérdezné, hogy ki az a vétkes személy, aki ebben a vidám zsivaiban titokban sir.

— Gondold meg Annus. Én mindent megteszek... Legfőlebb székönk... még ma éjél.

— Jai de förtelmes. — rázza feiét Annus, de az arca szeliden megszerűl, mint a nap ébredtére a teli bimbós virág.

Valami csontig zengő harsonaszó zug ui ébredést. Szemében egy arc, fülében egy hang s ezt édes parancs így egyszerre megtalálni és megérteni. Talán több szenvedés volna vele az élet, de az izgalom tavaszodva rügyelne innen, míg amott annak — most már érzi — sem hangja, sem színe, sem ize nem volna.

Hirtelen egy gondolat sugárzik föl benne:

— Ez a megváltás!

Szinte szédül s a legény karjába kapaszkodik.

— Vezessen ki. Szomjas vagyok.

Maga sem tudja, hogy kerül kezébe a pohár. Nem lánvmódra, nyelvheggyel izelgeti az italt, hanem egyszerre fölhajtja az egészét. Egy perc múlva nem tudja, hogy erőket köt le, vagy erőket ébreszt benne az ital. Már a táncolók közt vannak. Ferkóra gondol és könyörög magában hozzá: és szinte becézve kéri, hogy az ne gondoljon róla rosszat. De hangosan csak ennyit mond:

— Szegény Ferkó!

Akaratlan éppen ez a mindent eldöntő mondat, de Vas Gábor sem tud okosabban vélekedni rá.

— Az.

Csak ennyit mondután és akkor már úgy néznek össze, mint akik nagy titkok mögé kukkantak véletlenül. Szeme még-e egyszer elcsapódik a másik arc felé, de már a megbocsátást is látja rajta. Valami fölveti a holnapi falu seithető életét, benne az

ő nevük, s ismerős szavak szégyennel, megrökönyvődéssel, találgatásokkal, mindez három szánnivaló ember szívének úgy ütődik, mint a hegyről legurított kődarabok. De már erőtlen minden ostrom, s van olyan szó, amely akármiről lehántia a rettenetesség látszatát. Még csak azzal alkuszik magában, hogy talán inkább föltár mindent. De a másik pillanatban érzi, hogy ezt otthon s becsülettel nem tudja elintézni.

A zenének vége van, a legény vezeti a terem másik oldalára s nagyon komolyan beszél.

— Talán nagyon rossz voltam eddig, de azt hiszem, javulni fogok.

— Az csak magának lehet jó, — felel rá incselkedve Annus és nevet.

Maga sem tudja, hogy is meri inteni ezt a nagy mihasznát, s mi az, ami ebben az elszólásban szerencsés jelet ígér neki.

Berényi János

Todor Manojlovity :

Perzeusz öntése

...el innanzi che io muoia lascero
di me un fal saggio a' mondo, che piu
d'uno ne resterà mata vigliato.

Benvenuto Cellini

*A teremtni vágyás ihletett percében
lelkemben megfogamzott hősöm képe.
S mint a villám
a voharos tavaszéjben
jóslatszerűen fölillant előttem
jövendő hire és hires szépsége.*

*S ez álom, szépség, hirnév rabja lettem.
Mint holdkóros vágyva, várva
Bolyongtam a nagy világban,
mig téli dér nem csapta meg fejem
és minden vágyam az egyen kívül.*

*De eljött végre a várva várt óra,
hogy valóra váltsam, csokorba szüljem álmom.
— Ó szent és lázas hajnalóra! —
De egyedül, elhagyottan,
míg köröttem rosszakarók,
irigyek körtáncot járva,
már előre ünnepelték
művem kívánt rombadöltét.
Mégis, régmúlt ifjúságom
minden tüzével, hitével
belefogtam utolsó munkámba!*

*Házamból öntődét csináltam,
utolsó garasom fémbe, fára,
s egész lelkem a munkába adtam!
Hívtam Istent,
mint a vizbefulót!*

*Benn házamban, s künn az utcán
fujt, sziszegett és ordított
énrám a sok ellenségem.
Vad lángoló tüzet raktam,
s fémétellel jóllakattam
a kohónak korgó gyomrát!*

*Ellenem támadt az ég is:
zugó özönvizet öntve
házamra és kemencémbe.
Fölszaggattam a padlómat,
letéptem kertem palánkját,
tetőt ácsoltam tetőre
belőlük és védekeztem
az égi vad szörnyek ellen!*

*Föllázadt most már a pokol:
a kohoból láng tör elő
és felgyújtja házamat.
Egyedül a szobormintát
menthettem ki a tűzvészből!*

Ott állottam mint szélütött.
Irtózatossz láz támadt rám:
a fejemben forró láva,
csontjaiban fagy, didergés,
szivemben közeli halál.
Rázuhanam vackomra,
s félig halva, félig élve
megadtam a jelt, hogy ő n t s é k !
Mert mielőtt még meghalnék
művet vágyok teremteni
mire százezrek, milliók
gyönyörködve tekintsenek!

Felnyiltak a lezárt csapok,
sustorogtak a sugarak
és vígan, zuhogva hulltak
a halott szobor formába . . .

De jaj! A legények kiáltása
ujabb, irtózatossz véssz ad hírvl:
a forró bronz kifolyva elfogyott
és a forma mégsem lett tele.
„Bronzot! Fémet! Ércet! Bronzot!“
mint a végítélet kürtje
harsonáz a jaj a házban
és halálváró szivemben.
Kikorbácsol a halálból
az életre, valóságra
ez a kínzó vad kiáltás . . .
„Bronzot adj még! Forró bronzot,
vagy a műved a szép szobrod
istenverte nyomorék lesz!“

Megvadulva, átoksujtva,
eszemvesztve fölugrottam.
— Elárult a sors, a végzet! —
„Bronzot! Ércet!“ Sikolt, jajgat,
kalapácsol és kopácsol
ez a vérfagyasztó láрма.

*És találtam! kidobáltam,
a szekrényből és polcokról
bus dühömben pohárt, tányért,
késeket és kanalakat;
messzingből, vasból, ezüstből,
rézből, cinkből és ólomból.
Minden földi vagyonomat,
amit hosszú éveken át
verejtékes munkám árán
kuporgattam és szereztem.
Mindent! Mind beleöntöttem
a telhetetlen, tátongó
torokba, amely vajudik,
hogy egyetlen és utolsó
álmom, kincsem, büszkeségem
létre, valóra ömöljön.*

*S minden poklok ellenére
megszületett Perzeuszom! —
Varázsos, szép, hősi fényben
emelkedett ki a tűzből,
mint habokból Afrodite,
magosra mutatva diadaljelét
diadalomjelét,
a levágott Meduza főt!!*

*Ó Perzeuszom
szép vagy és dicső.
Minden amim volt,
minden, amim nem volt,
téged ékesít.
Mim nem volt soha,
amiről lemondtam,
magam megfosztottam,
hogy neked maradjon,
téged diszítsen
és téged büszkén emeljen
századok fölé.
Fömláldozott ifjúságom
veled halhatatlanná merevült.*

*Megölt örömeim
benned virágzanak,
szétfoslott álmaim
ragyogó szobra vagy.
Te vagy az én énem,
az én ismeretlen,
de igazi lényem.
Arcodon világít
bus, bánatos arcom,
mit bebarázdázott
a sok sorssal vívott,
vad, keserű harcom.*

*Benned végre nékem
rávirradt az égre
vánnyadt éjszakáim
harmat hajnala.*

*Szép vagy és dicső
mert örökkéifjan
állsz majd a rohanó
századok felett,
a hősies munka
időt áthidaló,
bronz bálványaként.*

*A firenzei esték, s hajnalok
simogatják majd szerelmesen
karcsu, fényes, sudár alakod
ameddig csak nyílnak tavaszok
a piros liliom városában.*

Fordította: SOMORJA SÁNDOR

DISPUTA

Válasz Farkas Geiza hozzászólására

Paul de Cruif könyvének ismertetése alkalmával egy nagyhorderejű kérdéshez kellett hozzászólnom. Eleve lemondottam arról, hogy ezzel kapcsolatban a helyes megoldásra is rámutassak, ami végtére nem is volt fe'adatom s így csak a negativumokra szoritkoztam. Az a tény, hogy ebből kifolyólag most a vádlottak padjára kell ülnöm, arra kényszerítene, hogy igazoljam magamat s a pozitívumokkal is kirukkoljak, ez a feladat azonban messze meghaladná vállalkozásom kereteit. Ezért továbbra is csak a negativumokra szoritkozom és beérem annyival, hogy rámutassak azokra a belső ellentmondásokra, amelyekből Paul de Cruif álláspontjának tarthatatlansága ad absurdum következik.

1. »Mennyi függ a termelés és fogyasztás kialakulásában az elosztástól«?

Éppenséggel semmi sem. Ez a tényező se nem oszt, se nem szoroz. A termelés és fogyasztás kialakulásában kizárólag a termelés és fogyasztás jöhetnek számításba, mint egymásra közvetlenül ható és egymást szabályozó erőtényezők, értve fogyasztás alatt nem a tényleges — élettani — szükségletet, hanem a tényleges — gazdasági — vásárlóerőt, míg maga az elosztás a mindenkori termelés és fogyasztás alakulásának függvénye, egyszerűen tüneti jelenség. Ez a törvény és minden egyéb alárendelt jelentőségű szempont s csak arra alkalmas, hogy a fogalmakat össze-zavarjuk.

»A javak elosztásának módja soha, amióta a világ áll, nem alakult ki tisztán a jelentkező szükségletek és teljesítőképességek egymásra találásából, hanem az emberiség történetének minden korszakában más és más jellegű erőhatalmi tényezők eredői voltak.«

Helyes. De ez a törvényt nem érinti. Én a kérdést eszményi szempontból ítélt meg, tehát abból a szempontból, mely a gazdasági élet alakulásában nem feltételez természetellenes erőtényezőket. E természetellenes erőtényezők jelentkezési formája korszakonként és földrészenként más és más s ezért jelentőségük is annyira esetleges, hogy bátran figyelmen kívül hagyhatók. Más szóval, nem számoltam Kleopátra orrával, mely ha egy kissé hosszabb vagy rövidebb lett volna, az egész világtörténelem másképp alakult volna. Kétségtelen, hogy a rabszolgaság, a hübéralom és azok egyes csökevényei bénítólag hatottak és hatnak az eszményi rend kialakulására, ezek azonban lokális jelentőségű feladatok. Viszont felismerésem az, hogy e visszasságok megszüntetése magában nem jelentheti megoldását a gazdasági élet bajainak, mert nem merítik ki azokat s újra jelentkezésük is merőben esetleges erőtényezők függvénye, ami mégis csak tulságosan bizonytalan és ingatag alap ahhoz, hogy arra építhessünk. Megoldást jelent-e például ebből a szempontból az u. n. totális államok rendszere? Kétségtelenül. De ez a megoldás még mindig csak szükséges rossz s csak annyiban tekinthető megoldásnak, mint a cukorbeteg szempontjából a cukortartalmu ételektől való tartózkodás, vagy az insulin-kúra: megoldás, de nem — *egészséges állapot*. Az egészséges állapot elsősorban nem feltételez semmiféle megszorítást, diétát, általában semmiféle külső beavatkozást. Ha pedig arra gondolunk, hogy amíg Németországnak egy Hitler, Olaszországnak egy Mussolini, addig Oroszországnak csak egy Sztalin jutott, minden okunk meg van arra, hogy már elvben bizalmat'ansággal viseltessünk minden olyan megoldási kísérlettel szemben, mely a mindenkori rend érvényesülését egyes, végső következésben mindig véges és esendő emberek belátásától kívánja függővé tenni. A megoldásra szilárdabb és állandóbb alapokat kell találnunk.

2. »Már az elosztás kérdésénél hamarosan ki kell tűnnie, mennyire egyszersmind morális tudomány a közgazdaságtan.«

Ez rohamosan fog bebizonyosodni s a világ bizvást elveszettnek tekinthető, ha ez tényleg így van. Megváltoztatni az emberi természetet, meddő és kilátástalan vállalkozás. A moralitás lé-

nyegében nem egyéb, mint a jel em fényűzése, maga az emberi jellem pedig a legkülönbébb esetlegességek függvénye. Az ember szociális érzéke, belátása, kötelességtudása? Már bocsánatot kérek, de én, felelősségérzetem tudatában ezekre az alapokra még egy kutyaólat sem mernék felépíteni. Lássuk be, hogy az illetékeseket a morális természetű közgazdasági intézkedések meghozatalában sohasem a közgazdasági, hanem közvetve mindig egyéb szempontok vezetik. Ellenvetéseim e megoldási módzatokkal és azok különféle válfajaival szemben a következők:

A gondviselés-szerű igazság és gyámkodás minden egyéni felelősség és tettvágy halála. Csak az igazságtalanság, az alulmaradás eshetőségének veszélye ösztönözhet valakit fokozott tevékenységre és versengésre. Élettani és lélektani szempontból egy-szerűen nem kívánatos, hogy az élet irányítását egy fölöttünk álló gondviselés vegye a kezébe s így ilyen lépésnek egyenesen végzetes következményei lennének az emberiség jövője szempont-jából. »Közös lónak turós a háta«, tartják parasztjaink. A marxista elgondolás is azon a szalmaszálon szegte nyakát, mely ezzel a csekélységgel nem vetett számot. A levegőbe építkezett. Az igaz-ságtalanságot akarta megszüntetni, s ezt olyképpen vélte elérni, hogy annak *eshetőségét* küszöbölte ki: kivette az élet kezéből a korbácsot, minden emberi tevékenység legfőbb ható tényezőjét és mozgatórugóját. Kioperálta az emberekből a tettvágyat. Rendben van, meg kell szüntetni az igazságtalanságot, de nem intézménye-sen biztosítani mindenki számára az egyenlő érvényesülés *lehetőségét*, hanem csak az egyenlő érvényesülés lehetőségének — *feltételeit*. Ez pedig lényeges különbség. E feltétel értelmében még mindig alulmarad az, aki nem igyekszik másokat megelőzni és maga mögött hagyni. Örök és megfellebbezhetetlen törvény volt és marad, hogy a termelés legfőbb feltétele szabad verseny.

Az emberi természet nem tűr olyan korlátozást, vagy megszorítást, mely ki is játszható s a rosszlelkismeret kényszerével reagál a tulajdon »becsületességére«, amellyel akár a legszigorubb törvény intézkedéseit is respektálja, ugyanakkor, amikor ki is játszhatná őket és ugyanakkor, amikor meggyőződése szerint, mindenki, aki csak *teheti*, ki is játssza őket. Miért szabotál Oroszországban mindenki? Mert trockijista? Van eszében! Azért, mert *teheti*. Mert azt gondolja egyenkint és külön-külön mind a száz-tízmillió ember, hogy miért csak ő és éppen csak ő legyen az

egyetlen balek, aki ezt a munka kényszert komolyan veszi, erkölcsi kutyakötelességének tekinti és töri magát, mialatt mindenki szabotál és röhög rajta? Sztalin dühönghet, átkozódhat, megveszhet, rendezhet vérfürdőket, ez még sem lesz máskép. A bolsevikki perpetuum mobile csődje nyilvánvaló és elkerülhetetlen. De ez a tanulság elsősorban a mi számunkra intő példa.

4. Ismételten kifejezésre juttattam, hogy nem tekintem megoldásnak a gazdasági élet irányítását. De mint szükséges rosszat, mint diétát az adott helyzetben, mely kétségtelenül beteg állapot, nem vethetem el. Bármily fonákul hangozzék is, a termelés csökkentésének közvetve a termelés — *fokozása* a célja, még pedig közvetlenül a fogyasztórétegek vásárlóerejének fokozása által. Láttva, hogy a földműves rétegek viszonylagos tultermelésének következtében terményeik árai lemorzsolódnak s az ipari termelés számára is elvesztek, mint fogyasztók, ami közvetve az ipari termelés válságát, az ipari munkásság fogyasztóerejének csökkenését vonja maga után, hogy ez ismét visszahasson a földműves termények áraira és ez ismét vissza az ipari termelésre, a végtelenségig miután egyszer elkezdődött, akkor teljességgel indokolt az az elgondolás, hogy meg kell fordítani ezt a folyamatot és pedig ugyanazokkal az eszközökkel, amelyek elindították. Vagy van más mód is?

KISBÉRY JÁNOS

Megint elszabtd, földi

*Láthatod, hogy mire az esztendő tornya
elütötte lassan a nehéz tizenkettőt,
legjobb pajtásod, a Türelem
megint a tavalyi alattomos poszával
szégyenkedett éléd
és elkeseregte, hogy valahol
hibás volt a csillagsörgető számítás:
a malmok megfeledkeztek rólad,
a barázdák nem is álmodtak rólad,
a kalászok nem susogtak rólad,
az örökhagyók nem hallottak rólad.
Az ígéretek játékos birodalmát
a szemed mértékével megint elszabtd egy kicsit
szántottad a délibáb-szomszéd televényét,
s ökelme most megugrott a részfizetés elől,
de se baj!
a mindig segíteni kész cimbora itt van
s füledbe suttogja, hogy eztán másképp lesz minden,
egy ital karcost tölt a poharadba,
valami bizonytalan írást aláírat veled,
a kocsmárosnak oda kiáltja, hogy fizet helyetted is,
pipadohányodat elfogadja és megfelelzi,
a tüzet udvariasan ő kínálja
és amikor már mámorosan pislogsz,
kezet fog veled,
bemutatkozik, mint új pártfogód
s a nevét: — Türelem —
olyan hetykén és titokzatosan suttogja füledbe,
mintha sohase hallottad volna.*

BERÉNYI JÁNOS

Jó ébredésért való ének

*Ments meg, Uram-isten
ha nem lehet mástól:
legalább nyáron a
téli számadástól,
mert arat a szükség,
takarit a bőség,
s krajcárral menesztik
aranykazlak hőjét.*

*Ments meg Uram-isten,
ujjal a tegnaptól,
ököllel a mától,
kézzel a holnaptól,
mert bolond mag érik,
s aki nagy ur: ispán:
tolhatja még sorsát
nyikorgó talicskán.*

*Ments meg Uram-isten,
verejtéktől, vértől,
nagyon a rossz nyártól,
jobban a jó téltől,
s ha így tán jó lenne,
s úgy talán jobb lenne:
a nagy kérdést te is
bíz a véletlenre!*

*Ébresztő órát
igazítsd hajnalra
s ne vigyázz az alvó
éber gondolatra,
csak azt várd kalásszal,
aki sohse késve
s mindig vígan kel az
ébresztő csörgésre.*

BERÉNYI JÁNOS

Itélet

*Elsirhatatlan: mennyi hangu vágy vagy! —
az örök szavu hangszóró előtt
megünneplek ezer lakodalmat,
megünneplek ezer keresztelőt.*

*Előtted szépségből s izgalomból
már őserdő lesz a virágbozót,
csak hittel üzzek még egy csillagot,
s célnak lássak még egy találkozót!*

*Havas csapáson, töretlen uton
legendát mond minden vig pillanat; —
de néha mégis átlátszó leszel
s tul rajtad látom fáradt izgalmamat.*

Kérdőjelek a forgószélben

*Mint a száz szárnyu fergeteg,
valakit talán kergetek.*

*Kergetek vészes varázssal
nekem fájó rohanással.*

*Varázssal: fordított késsel,
daccal és meneküléssel.*

*Aki várt, ha most is vár még:
nem vagyok fölötte árnyék.*

*A hajsza talán csak álom,
s utját csak hajnalig járom.*

*Szél vagyok fölötte: semmi,
mögötte vágy: visszamenni!*

*Elötte: új utat kérni,
mellette: a régít mérni!*

*Ha mérem: arasszal mérem,
s mi lesz, ha mégis elérem?*

BERÉNYI JÁNOS

MAKKAI SÁNDOR:

H O L T T E N G E R

Regény — Révai kiadás

A regény egy kis gixerrel indul. Mintha egy balkézi Bernhard Shaw irna szatirát, merőben a felszinen ható s a dolgok és végső összefüggések lényegét alig érintő általánosítások alapján. A tett-vágy, a nagyotakarás lendül itt tul önmagán, ahogyan a tulerősre töltött vadászfegyver nagyot pukkan és szétveti a söréteket, anélkül, hogy kárt tenne valamiben. Az író a kezdés és nekifohászkodás lámpalázás kishitűségében szemmelláthatólag tulhangszereli — tulkomplikálja — önmagát s amig ezt le nem küzdi, erőltetetten és kényszeredetten hat. De ez csak muló zavar, mely után ismét az írói fajsuly igazi törvényei kezdenek hatni s az író a ráható erők áramában valahol ott helyezkedik el a mondanivalójával, ahol leginkább elemében van s ahol a legkönnyebben és legszabadabban mozog.

Mit mondjunk erről? Makkai Sándor pap. Makkai Sándor papi mivolta egyben küldetése, egyéniségének, életlátásának, minden rendű és rangu állásfoglalásának végső meghatározója is: a sin, mely a pályát jelenti a számára s a korlát is egyben, mely mozgási és cselekvési szabadságában gátolja. S amikor ez az író, akit az élet megpróbáltatásos zürzavarai közepette a Rend és Törvény képviselőjében fokozott felelősségérzet terhel, kénytelen állástfoglalni, olyankor ez a vállalkozása gyakran meghaladja erőit, képességeit, mi több, kétségeket támaszt benne, fokozott egyéni felelősségérzetre és fokozott önállóságra, valósággal »forradalmi« magatartásra készíti. Az író, az Isten utait fürkésző és

rendelkezéseit megérteni igyekvő emberi lélek tévedezik és tétovázik itt, a szélesretaposott országuton is, egy-egy megdöbbenő s valósággal áthidalhatatlannak látszó szakadékkal szemben és érzi indítatva magát arra, hogy önálló vállalkozásokba fogjon, egy megbízhatóbb és igazabb utat keressen és ez az adottság felfokozza a papot annak küldetésén túl, ez az, ami lényegében íróvá teszi s mint író igazolja. Makkai Sándor kétségtelenül több egyszerű papnál, ha ez a pap mingyárt főpap is, de azért még mindig tulságosan pap is ahhoz, hogy csak írónak tekinthessük.

Amikor, például, a regény hőse, aki maga is fiatal református pap, (eredetiye minden jel és feltevés szerint a szerzővel azonos) beleszeret a falu tanítónőjébe, legjobb barátjának, a szomszéd falu ugyancsak református lelkészének menyasszonyába, akihez a közös életfelfogás, az azonos vérmérséklet és a lelki adottságok ezernyi rokonszállal fűzik s aki csak azért lett a barátja menyasszonya, mert még sohasem volt alkalma tulajdon lényének, izlésének, szellemének ösztönös hajlandóságaival egy szerelmi megpróbáltatás hatása alatt szemtől-szembe megismerkedni, egyszerűen, mert nem tudta, hogy mi az: szeretni s bár minden isteni és emberi törvény egymásnak szánta őket, a morális kétségek és aggodalmak ezernyi nyüge akasztkodik rájuk és gátolja őket mozgási és cselekvési szabadságukban. Ezekkel a morális kölöncökkel a nyakában csetlik-botlik a regény hőse a szerelme körül és keres mentséget, kibúvót, egy valamiféle utmutatást, amelynek nyomán komplexuma labirintusában eligazodhatna. Kényszerítve érzi magát arra, hogy ezt a szerelmet, mint szabad elhatározást bűnnek, árulásnak, idegen tulajdon elorzásának érezze és ez a kényszer, mint a lélekkutatás kiderítette, nem fenékiig morál, hanem csak annak egyik visszás megnyilvánulása, gyengeség, gyávaság, élehetetlenség, mely a moralitással ökesíti fel s ugyanekkor leplezi el magát. Itt kell azután közelbelennie a sorsnak, mint jótékony intrikusnak, valósággal kerítőnek a tiszteletreméltó jóügy érdekében, hogy elhárítsa a felelősséget a szereplők feje felől és nagylelkűen magárávallalja annak ódiumát, megegyezést teremtsen az élet és az erkölcs követelményei között, áthidalja azt a gyakorlatot, mely a merev és önmagáértvaló erkölcsi szempontoskodás és az élet között fennáll. Most hát a szerelmesek »akaratkukon« és »önhibájukon« kívül csinálják tovább azt, amit elkezdtek és keresik, kísértik az alkalmat, mely elvesztse őket egymás karjaiban, miközben látszólag, önmagukat is

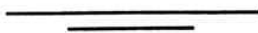
áltatva azon buzgólkodnak, hogy legyőzzék, megtagadják önmagukat s mint az önfeláldozás hősei üdvözüljenek. Lelkiismeretük belső kánona azt parancsolja nekik, hogy szavakkal és viselkedéssel igyekezzenek »minden tőlük telhetőt« megtenni, ami őket a világ és a tulajdon lelkiismeretük előtt igazolja, bár érezniök kell, hogy ezeknek a szavaknak és viselkedéseknek nincs hitelük, aranyfedezetük az örökkévaló és oszthatatlan igazság ítélőszéke előtt s az lényegében nem egyéb, többé-kevésbé öntudatlan és jóhiszemű önáltatásnál, afféle lelki struccpolitikánál, mely végső fokon természetesen az író terheli. Mindenesetre az író fölötté problematikus rossz lelkiismeretének tudható be, hogy a sorsnak és ezer gyámkodó gondviselésnek kell közbelépnie s hamisan kevernie a kártyát a szerelmek annyira igaz ügyének érdekében. Amikor egy napon a két jóbarát és a tanítónő közös kirándulást beszélnek meg és arról a völegény »közbejött halaszthatatlan ügyek« miatt lemarad, ismét csak a sors a bűnbak, az értelmi szerző, bár mi ebben határozottan egy másik szerző kezét érezzük. S ha bár most már ketten vannak az erdőben, mely a tavasz, a virágos fák illatától mámoros, a szereplők szabad elhatározásából még mindig semminek sem szabad történnie. Még mindig a sorsnak kell a mentesség, az »enyhítő körülmény« szerepét vállalnia, ezuttal hatalmas zivatar alakjában, amelyről nyomban sejtjük, hogy az akaratuktól megfosztott, illetőleg teljes akaratú tétlenségre kárhozott szereplők elhatározásában mint sorsdöntő tényező fog közbelépni és ez valóban be is következik. A regény hősei könnyű nyári ruháikban csuromvizesre áznak, a vihar, az egymástérő villámcsapás ledönti őket a lábukról, bele a sárba és ez a körülmény nemcsak feljogosítja a férfit, de egyenesen kötelességévé teszi annak, hogy testével fedezze a leányt s a rémületnek és váratlan közelségnek e kísértő pillanatában torlódik végre egymásba a két csókra sóvárgó száj.

A történet ebben a szervirozásban természetesen nem azonos az u. n. étellel. Ez a szervirozás az alapjában véve rosszulfelfogott morallitás szempontjait képviselő regényíró állásfoglalása, egy létjogosulatlan szempont mentegtetése és igazolása minden áron, még önkényeskedés s az életen, a valóságon való erőszaktevés árán is. Mentségére, az író maga is ráeszmél erre, pontosan abban a pillanatban, amint a szerelem letagadhatatlan tényné válik, Felismeri állásfoglalásában a tulzást, a morális egyoldalúságot és tulhajtott-

ságot, hogy morális örületet ne mondjak és igyekszik annak élet venni s az elkövetett hibát legalább most, utólag jóvátenni és ellensúlyozni, azzal, hogy a leány anyai barátnőjével lemosolyogtatja a szerelmesek viselkedését s az ő szájába adja azokat az »egészséges« megállapításokat életről, szerelemről, barátságról, kötelességről, amelyeket az író tetteiben elmulasztott. De ez már csak amolyan eső után köpönyeg.

Egyébként nem maga a szerelmi történet a gerince és alapvető koncepciója a regénynek, hanem inkább a Falu, (mely bátran a regény címe is lehetne) és ezzel párhuzamosan mindazok a sorsproblémák, amelyeket felvet. Itt az író határozottan szabadabban mozog, képességei, írói erői fokozottabban érvényesülnek s valószínűleg nem válik a regény előnyére, hogy a tulajdonképpeni élményt és izgalmat ezek a »mellékcselekmények« képviselik benne, bár hozzá kell tennem, hogy azok majdnem minden egyébért bőven kárpótolnak bennünket.

Kisbéry János

IRODALMI SZEMLE:

K ö n y v e k

Raffy Ádám: A lélek!dító (Mesmer doktor életregénye, Rózsavölgyi és társa kiadása); — *Aldeus Huxley: A vak Sámson* (Regény. Franklin-kiadás, Budapest); — *Joseph Wittlin: A föld sava* (Regény. Prager-kiadás, Pozsony); — *Nagy Lajos: A falu árca* (Nyugat kiadása, Budapest); — *Thurzó Gábor: Előjáték* (Regény. Franklin-Társulat kiadása, Budapest).

Raffy Ádám könyvét, némi csalódással tettem le. A lélektan tárgykörébe vágó regényről lévén szó, a mesmerizmus problémájának valamiféle átértékelését vártam volna a szerzőtől, aki azonban minden látszólagos modernsége és szabadelvűsége ellenére is sokkal inkább hívő és tekintélytiszteelő, hogysen egy rendkívüli jelenséghez másképp merne közölni, mint megoldott saruval. Így lesz azután a nagyszerű lehetőségekre alkalomul kínálkozó vállalkozásból a mesmerizmus apoteózisa, afféle evangélium, amelynek az a rendeltetése, hogy e modern babona hívőit hitükben megerősítse. Ha ezt a regényt maga Mesmer doktor írta volna, egy szavam sem lenne ellene. Mai írótól azonban mást vártam volna. Akár többet, akár kevesebbet, de mást, mert már maga a szándék is tiszteletreméltó, ha a cél az. De

ebben a könyvben kevés olyast találtam, amiért őszintén lelkesedni tudnék. Bosszantó a többek között, hogy a szerző milyen érzékenyen reagál azokra az üldöztetésekre, amelyekben Mesmer doktornak és tanainak része volt, természetesen az elfogultság és rosszindulat rovására, mely a lángelmét sohasem ismerte el, holott ez a jelen esetben meg' lehetőszen természetes, mert a mesmerizmus lényegében mind a mai napig meg' lehetőszen problematikus és kétesértékű felfedezés, emellett pedig távolról sem oly korszakalkotó je'entőségű, mint annakidején Mesmer doktor és hívei hitték volna és mint azt maga a szerző is feltüntetni próbálja. Az a beállítás, amelyben a szerző a mesmerizmus háttérét feltárja, napjainkban már meghaladott álláspont s a meghódó'ásnak az a módja, amelyet a szerző velünk elfogadtatni

igyekszik, meg'ehetős ellenállásra talál bennünk. Mai ember már a lánge'mét sem bámulja azzal a természetfölötti jelenségnek kijáró hódolattal és elfogódottsággal, amellyel a borjú az új kapura mered, Mesmer doktor pedig éppenséggel nem is tartozik a lángelméknek ahhoz a típusához, akinek hősi erőfeszítését a tudós odaadása és alapossága jellemzi. Magából a regényből sem tudunk meg egyebet, minthogy Mesmer doktor maga is úgy esett bele felfedezésébe, mint a légy a levesbe, valósággal szándékán és önhibáján kívül s talán ő maga csodálkozott legjobban az eredményen, mely azt kísérte. Mesmer doktorban kétségtelenül volt egy jó adag a sarlatánból és a kuruizlóból is és ennek a beállítottnak, hogy hajlamot, diszpozíciót ne mondjak, nem csekély része van a »felfedezésben« is, amelyről egyébként Mesmer doktor maga sem tudott soha érdemlegeset mondani, holmi misztikus, sőt kabbalisztikus összefüggéseken, afféle »sejte'meken« és »megértéseken« kívül. A szerző tiltakozása a sarlatánság vádjá ellen ma'ldnem érthetetlen, mert nincsenek érvei álláspontra igazolására és az is, amit Mesmer doktor védelmére felhoz, inkább csak megerősít bennünket fe'fogásunkban, hogysem rá'cáfolna. Ahhoz, hogy valaki erre a felfedezésre jusson, kétségtelenül és való'sággal feltételeszerűen egy kissé sarlatánnak és babonásnak is kellett lennie, nem annyira a felfedezés természeténél, mint inkább annak körülményeinél fogva. A tudó'ssal, a lángelmével, aki a felfedezést, mint tudományt is igazolhatná, sehol sem találkozzunk a regényben.

Egy sikkal feljebb már találunk

egyetmást a regényben, ami elismerésünket kiérdemli. Mint szórakoztató olvasmány, folyamatosan és zökkenő nélkül gördül, az események felvázolása kitűnő, a cselekmény az események hátterével, Mária Terézia és XVI. Lajos udvarával, a francia forradalom előrevetett árnyékával és annak közismert szereplőivel maga is érdekes, lebilincselő, helyel-közzel drámai feszültségű és érdeklődésünket mindvégig leköti. Külön erőnye az írónak az az eredeti szellemesség, amellyel alakjait megszólaltatja, ugyszintén kitűnő érzéke a regényszerűség, sőt, a filmszerűség iránt, amellyel olvasmányunk elsősorban hat ránk és megfog bennünket. A vállalkozás mérlege röviden ebben foglalható össze: inkább regény, mint életrajz s a téma maga csak ürügy a regényhez.

Kisbéry János

Az utóbbi időben sokat beszélnek a regény válságáról. A válság egyelőre nem a termelésben keresendő. Íróink szorgalmasak. Soha sem irtak annyi regényt, mint napjainkban. Az aggályoskodók azonban úgy látják, hogy a regény formája repedezik. Elhalkul a mese. A regény vázát a sok tudományos, lélektani és ismeretbeli anyag, elmélkedés feszíti. Ezekre, mint mondják, nincs is szükség, mert ilyenképen a zárt regény hovatóvább ismeretterjesztő, viatírrá válik. Ha ezt a megállapítást teljes egészében nem is vállaljuk, nem hallgathatjuk el, hogy az új regényirodalomban valóban nagy a hajlandóság az elmélkedésre. A

mai regényíró, a mese vonalát mérészen túllépi. Szívesen időz korkérdéseknél, amelyhez hozzászólni, nem csak vágya, de kötelessége is. Meg kell-e a regényt ezekből a feleslegesnek vélt terhektől szabadítani, hogy a regényben újra az ősi, romaneszk elem uralkodjon, amely minden elkalandozást, értekezési hajlandóságot feleslegessé tenne és önmagáért hatna? Nem! A ma regényírója nem lehet *csupán* mesélő. Az elbeszélés anyagát sem korlátozhatja *csak* a történetre, amit évszázadok irodalmi szabályai szerint, nyilegyenesen vinne a vég-ső kifejlés célpontjához. A ma regényírójának kortársi kötelessége, a képzelete teremtett valóság vagy a valóságot átalakító képzelete körül tiszta világszömléket formálni, hogy benne az a gondolat és az a szellem foglalhassa el helyét, ami életet, művészetet, irodalmat irányító szerepét önérzetesen hangsúlyozza. A harmonikus alkotások után, napjaink lázadása a regénynek éppen azt a formáját alakította ki, amelyek valóságábrázolásukkal, műveltségi élményükkel és cselekvő szellemükkel azok az uttörő regények lettek, amelyek Proust után Thomas Mannig, napjaink és az utánakövetkezők regényíróinak még sokáig mintája maradt. Ezeknek legfőbbkövetesebbjeit most Aldous Huxley írja.

A még mindig nagyon fiatal angol regényíróról nem most írunk először. Akinék türelme lesz néhány (korábbi) »Kalangya« számmban lapozgatni, jól teszi, ha mielőtt az itt következő feljegyzéseket olvassa, megnézi az 1934. júniusi és az 1937. októberi számokban megjelent Huxley-felvezetőmet. Azt hangsúlyoztam akkor, hogy ember és

életábrázoló erejét korlátlan szelleme, ismereteinek, gondolatbeli kísérleteinek valóságos területenki-vülisége adja. Amit leír, amit gondolatban kifejt, abból az irodalmi szabadság anarchikus lázadásán túl, aktív emberség sugárzik. Gyarló emberi mivoltában is, mindig az emberi értelem és a haladás ideál-ját láttatja.

Legújabb regényében a »Vak Sámson«-ban, Huxley még élesebben mutatja hallatlan szelleme művészi — ha nem lenne méltatlan a jelző, plasztikusabb a: bívészi — formáját, alakjainak egyre változó, egyre bámulatosabb erőre kapó érzéki, hangulati vágyaiból valóságos módszeresen feltörő gondolat-tait. Nem az események, hanem a gondolatok szálaí fűzi hőst: Anthony Beavist mindazokhoz, akikkel először azon az emlékezetes, késő őszi napsütésben találkozott, amikor anyját temették. Akkor 1902 november volt. A regény első fejezetét azonban 1933. augusztusával jelzi. Amint a regény felfejlődik, kiszélesedik, az 1902 és 1935 évek történései szeszélyes összevisszaságban, káotikusnak látszó rendtelenségben váltják fel egymást és apró intermezzók, szemlélődések, vallási, bölcséleti, ismereti elmélkedések törnek meg. Ezek az elmélkedések — maga Huxley mondja — kíváncsatos változások eszközei egyénben és életmódban. Anarchikus lázadás, mondtuk fentebb Huxley eddigi regényeiről. A »Vak Sámson« formai, tartalmi és gondolati lázadása mellett azonban azok a természeti és társadalomtudományos szellemiségek, amelyek íróink eddigi oeuvrejét teszik valóságos tapogatódzások. A »Vak Sámson« elsősorban a formai lázadást mara-

déktalanul végrehajtja. A rendetlenül egymásmellé dobott, sűrű emlékképek és az emlékképeket kísérő, az ismeretek végtelenségéből kiűrt gondolatok egyéni kialakítása az olvasóra minden logikai kapcsolatot megszüntetve hat. Ugy látszik, az eseményeknek, gondolatoknak ezt a bravuros szimultánjátékát semmi sem szabályozza. Valóban ezt hittem én is. Egy magárahagyott, váltók és jelzők nélkül zajló hatalmas pályaudvarban találtam magam, ahol vonatok jönnek, mennek. Csak a véletlen az ami a mozgonyokat irányítja és az összeütközést elkerüli. Ezért Huxleyt teljes gondolati és érzelmi kontinuitással kell olvasni. Sohasem csak egyszer Ő az az író, akinek rohanó élményeit nem lehet azonnal lerögzíteni. Most a kisgyermek beszél a falusi temetőről. Majd rekrutatörténetét mondja el, hogy azután újra arról a kis gyermekről meséljen, aki egy husvéti vakációból nárciszok illatát és barátja anyjának kölnivízességét hozta az intézetbe. Erről különben már ötven-hatvan oldalal előbb is beszélt, azzal a mindig feltűnő, sokszor már aprólékos precizitással, amit az intézeti részben, egy eresznívű tobozatlakjainak pontos leírásában mutat meg. Ha Huxley a »Vak Sámson«-ban csupán a formai lázadást hajtotta volna végre, bizonyos, hogy a regény erősen alulmarad annak az először meglepő, de később annál korlátaltalanabb fogadtatásnál, amivel az angol olvasóknál találkozott. De az összefüggéstelenséggel egymás mellé halmozott naplórészleteket, elmélkedéseket, ezeket az idegeinket és értelmünket foglalkoztató, mai szellemi kalandokat, mint meg-

annyi ékkövet, ebbe a felrobbantott formába valóságos mesteri konstrukcióval ötvözi be. A legmerészebb naturalista író is elképesztő módon lép közel alakjaihoz, hogy teljesen lementelenítve, a kieléhetetlen igazság és a valóság korbácaival sújtson le rájuk. Kegyetlen hozzájuk. Szereti őket. Ugy véli, csak a legkegyetlenebb, valóságos orvosi átvilágítás segítségével tudja titkos gyengéiket, szálnak gondolataikat, öntudatlan cselekedeteiket leleplezni és velük azt a drámát játszani, amelynek legszenvedőbb hőse Anthony Beavis. Lehet, hogy nem önportré, de mintha szívesen idézné benne önmagát.

Magáról a regényről, vagy ha úgy tetszik, annak meséjéről, folyóiratunk lehatárolt kritikai rovatába, nagyobb terjedelmű lejegyzést alig lehetne írni. Sokkal nagyobb regény, semhogy komoly tanulmány nélkül lehessen hozzászólni, főleg eszméhez, amelyek a társadalmi szervezésen át olyan gondolatokig érnek, hogy például a fajok között az imádkozáson és a busevésen át von párhuzamot. Rámutat többek között a főzéléken és a vizen élő buddhistákra, akiknek bölcselése ezért nem magasztalja az egyént. Megváltozott időszemlélete, ami Prousttal kezdődött, egymagában még nem lenne lázadás és Huxley »Vak Sámson«-át az irodalomtörténet, minden bizonytalansággal nem formai excentrizmusáért emeli majd kortársainak regényei fölé. Az amerikai Dos Passos filmszalagokra emlékeztető stílus regényei sem azért maradnak emlékeztetők, mert lélektudásukat excentrikus stílusfoszlányok teszik érdekessé. Huxley »Vak Sámson«-a

a gondolat és a szellem különös káprázata, azé a káprázaté, amelyet az angol természettudományos gondolkodásnak két nagyságától örökölt. Az egyik Thomas Henry Huxley, — a nagyapja — a másik Julian — az apja. Az ő tudományosságuktól lendült addig a teljesen felszabadult nemzedékig, amely a lelki forradalom határán túl, nem hajlandó jobbbé kis együgyűségeket, mesemotívumokat bontogatni és az »irodalom« szent lázában, a világ mindennapjáról megfeleltkezni. Ezért írása programjává a mindennapot emeli. Mint valami nagy gyermek szapanbuborékon át színesíti alakjait, akik az ő szeszélyeiből élnek és az ő szeszélyeinek engedelmeskednek.

Az írói önkénynek merész játéka a »Vak Sámson.« Proust óta a világirodalom legmerészebb játéka. De míg Proust vágyakat rejtetget, ábrándokat suttog, realitást kicsinyít, finomságot felmagasztosít és mint valami előkelő utas, szédül a hétköznapi nyüzsgésében, addig Huxley teljes valóságában vállalja a márt, a holnapot. Tiltakozik minden ellen, ami konvencionális és korlátolt. Sokszor hangulatos, sőt dandys is. Legszívesebben azonban a realista, aki kór-, és bonctani izgalmakat, minden vaskosságot feszengés nélkül, szinte magától értetődő közönnyel részletez. Minden anyag, a test minden része érdekli. Semmin sem tud megbotránkoszni. Proust intellektusa a szalónokhoz deformálódott, Huxley intellektuális lázadása azonban az egész világnak szól. Ennyi az, ami elválasztva, századunk regényirodalma poláris ellentétévé teszi őket. A válaszfal a világ. Csak a világ. Huxley kizárólag erről beszél.

Kázmér Ernő

Néhány évvel ezelőtt lengyel írókkal beszélgettem. Akkor hallottam először a nagyvárosokból kiszakadt és a falu magányába, a Beszkidék tövébe visszavonuló »Czartak«-ról. Ennek a csoportnak írói az irodalmi regionalizmus frissességéből és primitívtségéből előretört egyszerűséggel, a lengyel irodalom expresszív törekvéseit, az újra szabadon szárnyaló nemzeti hajlandóságait veszeléyzető agitativ realizmust, a humánus és a tiszta érzelem utjaira terelték. Ha jól emlékszem, ezzel a csoporttal kapcsolatban említették ezt a lengyel Akadémia nagydíjával kitüntetett regényt. Íróját valóságos lengyel Werfelként jellemezték, akinek egy írástudatlan huculparaszt háborus sodródásán, az orosz-osztrák összecsapás első, kezdő hónapjainak érdekes, színes népi rajzán át, a galíciaiak világháborus hangulatát — így mondták akkor — sikerült maradéktalanul megörökösteni.

A rövid jellemzésnek igaza volt. Joseph Wittlin regénye valóban népi regény. Hűsleges, keresetlen magyar fordítását most küldötte meg az a pozsonyi kiadó, aki hovatovább a nyugati és keleti szláv irodalmak új, reprezentatív regényeiből valóságos gyűjteményt állított össze. A nagy lengyel népi testtől messze, lengyelek, ukránok és zsidók között élő huculok regénye ez. Hegyi legeleiken, csendes falvaikban a maguk primitív, egyszerű életét élték mindaddig, amíg nem jött a világháború. Akkor elvitték őket a nagy monarchia laktanyáiba, gyakorlóterekre, majd hadikáderekbe. Onnan a harcerekre kerültek. A regény azonban mégsem háborus regény. Tévedne

az a megjelölés is, amely csak a frontmögötti élet kitűnő rajzának minősítené. Sok van benne a háborúból, helyesebben a háborúnak abból az elinduló, felfejlődő, szinte eredeti szervező szakaszából, amelyre tudomásom szerint, a világháború nagy, nemzetközi irodalmában ily mélyen és ennyire éles hűséggel még senki sem mutatott. Tulajdonképpen és elsősorban parasztregeény. A galíciai hucul paraszt életének regénye. Lelkiviláguk, lélektani magatartásuk kibontakozása abban a környezetben, mely népiségük tisztaságát kikezdtette és amelyre egyszerű, természetes gondolkodásuk primitívségében is érzékenyen reagálnak. A könyv főalakja Niewiadomski Péter vasuti pályaoor. A világháború kitörésekor a császár sapkájáról álmodik. Amikor felvehette, odavolt a csábereje. Rövid ideig tartott a vasuti or dícsősége, hivatali sapkája varázsa. A félreeső kis, vicinálisvonalon a vonatok elakadtak, a katonavonatok egyre gyérültek. Néha oly csend szállt a vonatra, hogy a táviródrótok énekét is hallhatta, a tiszta égből pedig mint Szűz Mária kék ruhája, szeliden fogta át azt a földet, amelytől távol, háboruk dultak. A pályaoort is besorozzák. Egy kis városkában, karbóltól bűzlő iskolában folyik a sorozás. Az író, a nemzetlen és félmeztelen testeknek ebben a halmozásban, a szögeken és facöveken kísértetiesen lógó ingek, ruhadarabok, amerikai cipők, huculszandálok, prémmellények és kaftánok csendéletében, a volt monarchia népeinek sokaságát, a ruhákon át megmutatkozó kultúrafolyamatot jellemzi. Majd jó a sorozás. Lelketlen és gépies ez a procedura. Nyugdíjból előranciaált ka-

tonatiszteknek és lepénzelhető katonaoorvosoknak társasága. Az író, egyik legkitűnőbb alakját, Jellinek katonaoorvos cinikus figuráját ebből a környezetből formálja. A sorozás után a pályaoor hazamegy. Árulók, kémek, felkötött pópák meséjével felzaklatott a falu. Már lát kórház-as, menekülő vonatokat. A vonatokon jajveszékelve inádkozó zsidókat. Elvesziti nyugalmát. Majd behívják. Valóságos breugheli kép-pé színesedik itt a regény. A bevonulókat a falu népe a vonathoz kíséri. Holtrészeg, csetlő-botló, okádó varkocsos parasztokkal, csuklásokkal megszakitott trágár dalokat éneklő, idegen asszonyokat ölelgető rekmutákkal telik meg a kis állomás. Az utoljára szabad, fékevesztett népi természetesség tombolja most ki magát, mert majd a csendörök és őrmesterek vezetett vonaton már csak katonák, akik messze elkerülnek fatemplomaiktól, dombos falvaiktól, Magyarország felé mennek. A Magyarországon szaladó vonat már lengyeleket, ruténokat, szlovákokat sodor magával. Az Alföldre mennek, Andrásfalvára. A káderhez. Egy elhagyott sörfőzde malátától szagos barakkjaiba helyezik el őket. Megkezdődik a kiképzés. A császári reglamákat bujók, ukrán parasztfiúból mindenható törzsőrmesterré avanzsált Bachmatiuk keze alá kerülnek. Mire Péterünk hozzászokik a császár leve-séhez, már el is vesztí emlékképeit, anyja fiatal arcát, a szomszédokat, a vasutat, a hivatalnoki kabátba bujtatott gyenge embert, az állomásfőnökét. Az engedelmesség és a félelem édes szagát belélekezve a császár embere lesz. Egy abból a millióból, akinek sorsát az a »Népeimhez« szavakkal kezdődött

proklamáció döntötte el, amit az írástudatlan pályaoár a mozgósítás napján, a váróterem aítájára fordítva ragasztott.

»A föld savá«-t olvasva, megérem, hogy a regény a lengyel irodalomnak komoly eseménye volt. Súlyosan égető, meggyőző ereje utmutató, hogy a világháború még mindig elintézetlen irodalmi problémáihoz a népen és a népi lélek szenvedésén át lehet legközelebb jutni. Joseph Wittlin a népi lélek szűzi meglátása mellett, elsősorban valóságra törekedett. A mese magabiztos, tökéletes epizódjain át sokszor érezzük, hogy nyomja el primer mondanivalóját. Mindig és mindenütt a valóság alárendeltjének akar maradni. Ebben a vonatkozásban tökéletes formába öntött valósáregényt adott s a valóság: valóság ott is, ahol sallangtalan, egyszerű érzelmességgel követi népi figuráit. Meleg szíve őszinteségével rajzolja a magyar földet is, ahol népe egyszerű fiait szeretettel, emberséggel fogadták. A háborút, a monarchiát, a K. u. K. hadsereg intézményeit valóban nem szereti. Ezt az érzését sehol sem leplezi, de megérti, hogy az a szellem, amiből mindez kiteljesedett, nem lehetett emberibb és nem válhatott szociálissá. De összetartó erejét, emberformáló hatását ő sem tagadja. Amikor azonban a paraszttasutas alakjával regénye sokáig emlékezetes figuráját, a laktanyaélet valóságos szimbolumát, Bachmatiuk törzsmestert szembeállítja, úgy látjuk, hogy a világháborúval érzett minden elkeseredése mellett, írói hűsége kötelességének tartotta, ebben a figurában emléket állítani annak a monarchiának, amely megmerevedett arcok, egyenruhák, bak-

kancsok rendjében azt a sok bábeli nyelvű népet fogta össze, amelynek friss erőre kapott, népi irodalma mostanában érdeklődéssel, őszinteséggel fordul az összeomlás napjainak eseményei felé.

Kázmér Ernő

A világvárosi bérkaszárnnyákba préselt kispolgárok, proletárok vizsgasztalan életének élesen pontos elbeszélője, Nagy Lajos, néhány évvel ezelőtt, huszonnégy órára egy Budapest-környéki faluba rándult ki. Kirándulásának utirajza, »Kiskunhalom«, a magyar irodalomnak szemléletben, törekvésben, kifejezési módban egyaránt újat adott. Vannak, akik a magyar szociográfiai irodalmat ettől a könyvtől számitják. A feudális örömek lelki kényét kielégítő, idillikus parasztirodalomnak ez a könyv adta meg azt a kegyelemdőfést, amelyet Móricz Zsigmond hatalmas erejű írói egyénisége kezdett ki, hogy később. Nagy Lajos minden retus nélküli könyve után induljon utjára a szociográfiai irodalom, amelynek kialakulását tulajdonképpen azok az elbeszélők segítették elő, akik maguk is hátat fordítva mesének, cselekvénynek, a társadalomtudomány elméleti rendszere s a mindennapi tény és valóság adatai között kapcsolatot teremtettek. A »Kiskunhalom« felderítő szolgálatai után, míg a szociográfiai irodalom grafikonokra emlekeztető helyzetjelentesei, a falusi életnek laboratóriumi görcsöves vizsgálatainak eredményeihez hasonló, hű látletelei sürű egymásutánban jelentek meg, Nagy Lajos úrra visszavonult a nagyvárosi kávéházba. Látása kiméletlenül

éles objektivjét a nyári alkonyban nyüzsgő, pesti kávéházban lézengőkre fordította. Ott írta újabb könyvét a »Budapest nagykávéház«-at, ezt a kispolgári illúziók mindennapi otthonába lépő nagyvárosi figuráknak »ecce homo«-ját, egyben maradéktalan korrajzot, mely késő évtizedek után is, mint valami hűen megőrzött film, valóságos prömier-planban vetíti mindenki elé a pesti életnek kávéházi környezetéből kiütőköző, azokat a nyüzsgőket, akik mint kávéházi törzsvendégek, minden bizonnyal a világ legkarakterisztikusabb élőlényei közé tartoznak.

Nagy Lajos azonban most újra visszament a faluba s régi ismerősként, néhány napot töltött már korábbi jól ismert emberei között. Ezúttal azonban az író nem az érdekelte, mennyi törpe parcellából áll is a határ, sem az, hogy a nagybirtokos milyen brutalitással ver végig béresén. Most a falusi nép lelki, nemi élete mögé próbált nézni, fellebbenteni »A falu álarca«-t, hogy vágyaikon, álmaikon át vizsgálja lelki alkatukat, amit mindennapi sorsuk annyi kitévője formál. Vigasztalanul ható új könyve a »Kiskunhalom« tiszta emberszemléletét szivdobogtató bátorsággal egészíti ki és amint a szociográfia széles országutjáról lekanyarodva, a lélek ösvényeire tér, szomorú látvány tárul elénk. A föld népében, a szabad természettel küzdő, egyszerű életet élő emberekben annyi a gátlás, a lefojtott indulat, az ideges jelenség, a nemi élet szadisztikus megnyilvánulása és a kétségbeesítő frigiditás, hogy nincs az a nagyváros, amelynek a mindennapi életkoncert loholó férfiai, tétlen asszonyai ennyi lelkivívódással

élnének. Legújabb könyvében a freudi magatartásból indul el és a falusi emberek kikerülhetetlen lelki útjainak megértékét azzal az elmélyítő, lélektani fogalomkörrel közelíti meg, ami a pszichoanalízis tárgyilagosságának elengedhetetlen előfeltétele. Írói ösztöneivel, naturalista írói eszközeivel a freudi gyakorlat kipróbált módszerességét hűen követi és gyanútlanul mesélő modelljeinek álmait is leírja. Valaha az álmoknak a néphit mitológiai gyökerű, babonás magyarázatokat adott, ma azonban az álomtörődöket félretolja, a megmaradt foszlányokat pedig megcsonkítja. Nagy Lajos falusi emberei élete, családi körülményei ismeretén át, szinte készen kapja azt a mindennap eseményeiben kész álomtartalmat, amibe az alvás, az értelmi gondolatnak és az értelem műveleteknek azokat a tudatalatti ösztöneit ojtja, amelyekből »Traumdeutung« freudi tanítványai az álmokat és a belső, rejtett lelki kapcsolatoknak dramatizálható összefüggéseit a szimbolika segítségével oldják meg. Nagy Lajos nem követi a szimbolikát. Súlyos mondanivalóival szemben is megmarad könyörtelen igazmondónak. Mindig a valóságot keresi. Nem is áll semmi sem távolabb tőle, mint a belemagyarázás. Igazmondásának hű segítője, egyszerű, szinte szárazságig lemeztenített kopár stílusa. Olyan ez a stílus, mint rideg vizsgálóbírók jegyzőkönyvai. Semmi cicoma, semmi füszer. Ahol az írói szándék a legkiméletlenebb igazságokból fakad, ott nincs helye mosoly-nak, derűnek. A népdalok, amelyekről itt ott említést tesz, azok is inkább az igazságot demonstrálják. Valóságos ellennépdalok, a fa-

lusi idült hazudó népdalok és a városhból elszakadt, üres slágerek világaiból kikivánczó, szinte lélekből jövő hang:

*»A falumban nincsen több lány, csak
[kettő, csak kettő.
Az egyiket elszerezte a jegyző, a
[jegyző.
A másik meg a kapuban neveti,
[neveti,
Mert őt meg a szolgabíró szereti,
[szereti.«*

Amilyen elképzelhetetlen népdal ez a négy sorba tömörített valóság, épen olyan elképzelhetetlenül szorongásos és hisztériás a falunak nemi élete is, amelyről Nagy Lajos kiméletlenül beszél. Kiméletlensége tiszteltetreméltóan bátor írói szándékából fakad, abból a szándékból, hogy a népszínművészet festett kulisszáinak világa helyett a szociális felelősségnek legelhanyagoltabb területére, a faluig is elérő lélekkutatás szükségességére figyelmeztessen. Mint néhány évvel ezelőtt a »Kiskunhalom«-mal, most is új utra mutat. Akkor az írókat a szociográfia felé terelte és az eszményesített faluval, a falu valóságát állította szembe. Most a nép »egyszerű lelkét« vette prizmája alá s megmutatta, hogy ez a lélek nem is olyan egyszerű és nem is olyan romlatlan. »A falu álarca« letépi az álarcot s a lélek kényes, rejtélyes tárnáiba a valóság lámpásaival világít. A témát természetesen maradéktalanul nem meritheti ki, de invitálja a lélekkutatókat, a társadalom bajainak aggódó figyelőit, hogy kövessék utját a legrejtettebb lelki mélységek felé. S tiszteltetreméltó írói egyéniségének, ez a szándék a legnagyobb értéke.

Kázmér Ernő

Első könyv és regény. Mi is lehetne más, mint önleletrajz, a kezdet és az alkotás alkonyához érkezők elengedhetetlen műfaja. Az induló, aki úgy véli, már annyit élt s annyit megélt, hogy lelki szüksége a konfesszió. A mesteri tollat letenni készülő író pedig, aki egy termő élet kósza vándorlása után a hegytetőn, boldog tudattal mondja el visszemlékezéseit, amelyek, ha talán az utókornak nem is, de önmagának mindenesetre elengedhetetlenül fontosak.

Thurzó Gábor első regénye, gyermekkor története. Nincs más célja; hűen megőrzött, színes benyomásait pontosan lerögzíteni, minél őszintébben elénk tárni, élete egy-egy érdekes, jellemző epizódját pedig, sokszor legapróbb izére szedve, megmutatni. Gyermekélmények. Egy kis emberke megfigyelései, kamaszkora emlékei s mindez, bármily egyszerű és kézenfekvő is, bizony nagyon nehéz téma. A világirodalom tele van a gyermekkor őszinte történetével. Az olvasó könyvélményei között, ezek a történetek soha sem hervadó, emlékezetes helyet töltenek be. Hiszen legtöbbször saját életünket, a velünk haladó nemzedéket, ezen keresztül láttuk és lelki életünk sok rejtett titkára ezeken a könyveken át ébredtünk. Thurzó Gábor »Előjáték«-a még azt a nehéz témát is súlyosbítja. A gyermekkor történetével párhuzamosan, egy pesti német kereskedői család lassu szétesését rajzolja. Ez a párhuzamos téma sem új s ha a hervadás örökbecsű, nagy prózai époszára, a »Buddenbrooks«-ra, az elfáradt polgári erénynek ennek a világirodalmi farszára nem is mutatnánk, itt vannak magyar utó-

rezgése, így Tormay Cecile lírai erezetű, a hangulat művészetével átítatott »Régi ház«-a és Körmendi Ferenc »Boldog emberöltő«-je, amelyeknek atmoszférájából, még érezzük, itt-ott egy csipetnyi mint-ha leszorult volna az »Előjáték«-ba. Meglepő, a nagy kísértések ellenére is, hogy a regény megtudott a maga lehatárolt világánál, annál a krónikaszerűen, szinte hangsúlytalanul előadott történésénél maradni, ami tulajdonképpen a Nagyanyó nem-márványba faragott alakja körül forog. Amikor ennek a körforgásnak szálait elengedi, szétesni, szétmálni készül minden, mint az öreg ház repedező falai, hulló vakolata. A szülők alakjában már sok a tétovázás, a szeretet parancsolta elfogultság. Amilyen érthetetlen, lélektanilag szinte megmagyarázhatatlan az apa háborúba menekülése, évekig tartó szándékos eltűnése, annyira megható, emberi az anya néma fájdalma, panaszaiban szenvedése, ami feltűnően szép és érzelmességében is teljesen pontos megfigyelés — csak akkor kényszerül lázadássá, amikor férjével és anyjával egyre jobban kiélesedő harcában kisfiát védi.

Rá kell mutatni azonban arra is, hogy a fegyelmezetten, kitörő érzéseiben is diszkréten lepergő regény nemcsak a letűnő jó polgári légkört vázolja, hanem annak harmónikus békéjét, derűs nyugalmat veszélyeztető korunk minden flörturáját is megszólaltatja. A regény legemberibb részei ezek, talán éppen

az a mélységesen megindító, pillanatszerű epizód, amikor a kommun alatt beköltözködöttek, a rekvirált szobából kivonulnak és grószmami engesztelhetetlenül néz a hirtelen meglóduló kocsira pakkolt kosarak után. S amikor a kisfiu megnő, diák lesz s a svábhelyi Nagyrétről hűvösödő hegyek, alkonyi budai utcák között jön haza. Ennél a résznél az íróból kicsordul a melankólikusan finom, érzelmes költő. Budapest szerelmese lesz s néhány hangulatosan megfestett színnel, szép hasonlattal érzékelteti azt az eseményyszerűséget, amikor az alkonyi hangulatban hazatérő fiucs-kát már önállóan látjuk, aki a szülői szidásokat, ingadozó tilalmakat lerázva, a családot széthúzó indulatokat pontoszhitelen látja.

Az »Előjáték« — nemcsak címe, hanem egész fölépítése utal rá — folytatást ígér, a regény végével tizenötödik évébe érő ifju emberke pályájának tovább kísérését, abba a korba, amely a huszas évekkel az öreg ház falait majd a bomló, eszméktől tulhangoz mai Európának viharával repesztí. Ez a magára vállalt feladat is kemény írói próba lesz. Az »Előjáték« egységes hatásából, valóságizéből azonban arra következtetünk, hogy ebbe a korba is behatol s felszíne, mélységei alól olyan értékeket hoz elő, amelyek számára a legfiatalabb magyar elbeszélői nemzedékben megérdemelt helyet biztosítanak.

Kázmér Ernő

Kéziratküldők figyelmébe!

A szerkesztőség kéziratokat senkinek nem ad vissza, kéziratküldők leveleire csak abban az esetben válaszol, ha írásaik azt indokoltá teszik.

1938. Junius

KALANGYA

6. Szám

Odgovorni urednik: — Felelős szerkesztő: RADÓ IMRE

A KALANGYA minden közleményéért írója felel. — Szerkesztik:
SZIRMAI KÁROLY és DRASKÓCZY EDE

Felelős kiadó: SZIRMAI KÁROLY. Szerkesztőség és kiadóhivatal
postai cím Novi Vrbász 2 (Šećerana)

A szerkesztőség kéziratokat nem küld vissza.

Štampa Minerva D. D. nyomása — Za štampariju
odgovara — a nyomásért felel: Nagy Aleksandar